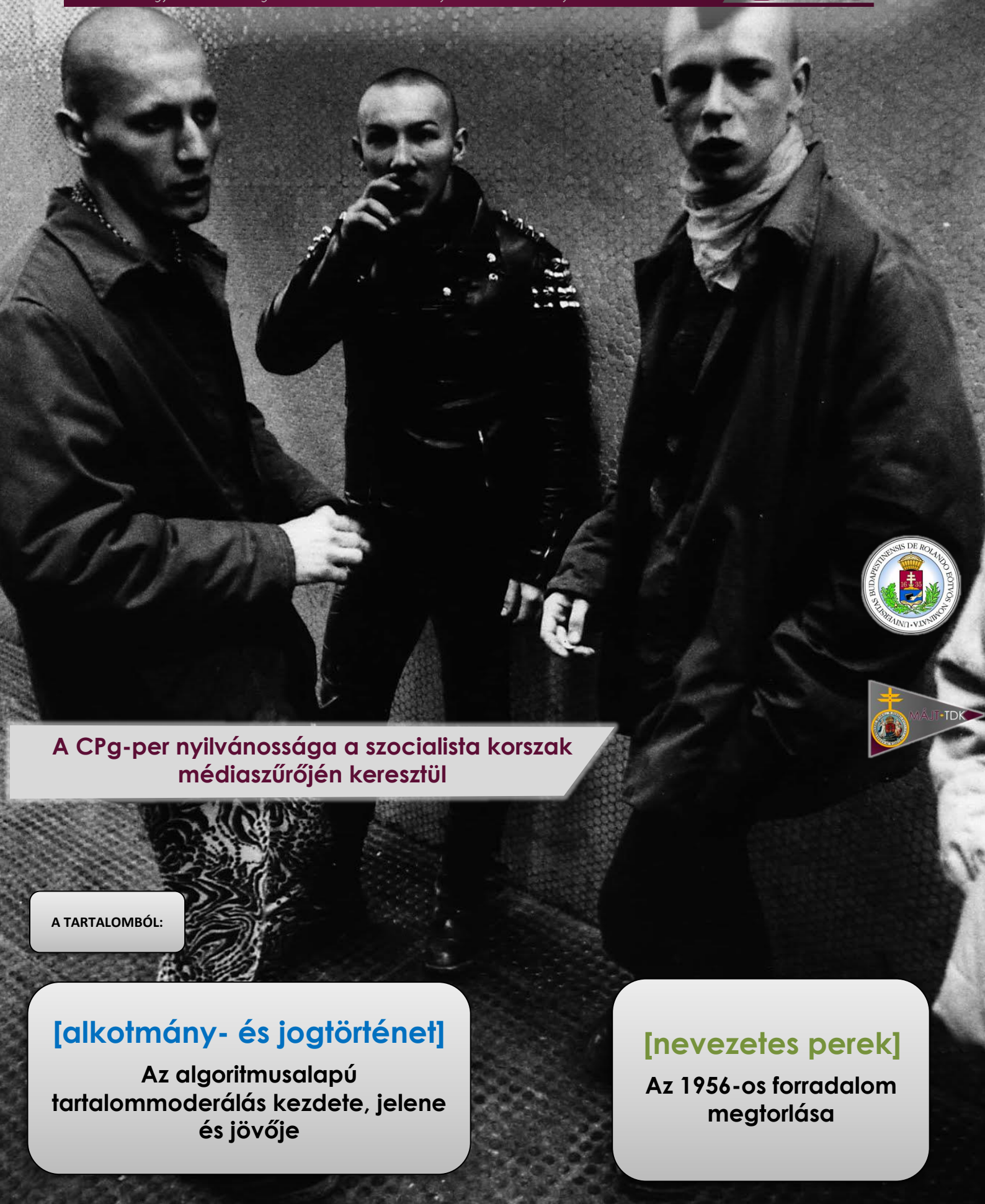

JOGHISTÓRIA

ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jegtörténeti Tanszék Tudományos Diákkörének folyóirata

**A CPg-per nyilvánossága a szocialista korszak
médiaszűrőjén keresztül**

A TARTALOMBÓL:

[alkotmány- és jegtörténet]

Az algoritmusalapú
tartalommoderálás kezdete, jelene
és jövője

[nevezetes perek]

Az 1956-os forradalom
megtörzése

[tartalomjegyzék]

[főszerkesztői köszöntő]	3
--------------------------	---

[alkotmány- és jogtörténet]

dr. Gera Anna: A környezet büntetőjogi védelmének kialakulása és történeti fejlődése Magyarországon	4
Dr. Huszár Daniella: Az algoritmusalapú tartalommoderálás kezdete, jelene és jövője	10
Karsai Dóra: A nők választójogának alakulása a XIX–XX. században	14
Kovács Petra Júlia: Comparative analysis of the absolutist regimes established by Louis XIV in France and Peter the Great in Russia	20
Nagy Krisztina Réka: Nationality politics and the question of language on the dawn of the Austro-Hungarian Compromise	25
Varga Kíra: Jogegyenlőség a Horthy-korszakban az első zsidótörvény tükrében	32

[nevezetes perek]

Farkas Ágnes Fanni: A CPg-per nyilvánossága a szocialista korszak médiaszűrőjén keresztül	38
Nagy Krisztina Réka: Az 1956-os forradalom megtorlása	45

A címlapon: CPg

(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/23/D%C3%A9ry_Tibor_1930_k%C3%B6r%C3%A9l.jpg)

© Deme Dorián, Wisznovszky Tamás, 2022

© A szerzők, 2022

© Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Joghistoria, 2022

JOGHISTÓRIA

SZERKESZTŐSÉG

Felelős szerkesztő:
dr. Heil Kristóf Mihály

Főszerkesztő:
Deme Dorián

SZERKESZTŐK

Deme Dorián
(Alkotmány- és jogtörténet)

Wisznovszky Tamás
(Nevezetes perek)

KORREKTÚRA

dr. Heil Kristóf Mihály

BORÍTÓTERV ÉS BELSŐ TERVEZÉS

Deme Dorián

KIADJA

Eötvös Loránd Tudományegye-
tem Állam- és Jogtudományi
Kar Magyar Állam- és Jogtörté-
neti Tanszék

(Cím: 1053 Budapest, Egyetem
tér 1-3., II. em. 211.; Tel./Fax.: 06
1 411 6518)

ISSN 2062-9699

KAPCSOLAT

joghistoria@gmail.com

LAPZÁRTA

2022. január 28.

Kedves Olvasóink!

Szeretettel köszöntünk benneteket a Joghistoria szerkesztői nevében!

Folyóiratunk az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudomá-
nyos Diákkörének hivatalos lapja, amelyben nemcsak demonstráto-
raink kapnak lehetőséget tudományos igénnyel megszerkesztett mű-
veik publikálására, hanem egyetemünk azon hallgatói is, akik szeret-
nék az alkotmánytörténeti és jogtörténeti vonatkozású kutatásaik
eredményét mások számára is hozzáférhetővé tenni.

Folyóiratunkon keresztül rávilágítunk a jogtörténet fontossá-
gára. Amellett, hogy a Joghistoria megjelenése szolgálja a tudomá-
nyos ismeretek minél szélesebb körben történő terjesztését, célja a
hallgatók és a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék közötti kapcso-
lat kialakításának és elmélyítésének elősegítése is. Rendszeresen köz-
lünk híreket tudományos diákkörünk fontosabb üléseiről, illetve tájé-
kozódhattok tervezett féléves programunkról is. Az újságban megje-
lentetett rovatok célja mind a kulturális és közösségi ismeretek terjesz-
tése, mind pedig a tudományos eredmények közvetítése a hallgatók
irányába. Fontosnak tartjuk azt is kiemelni, hogy a Joghistoria volt az
ELTE Állam- és Jogtudományi Karának első olyan, hallgatók által szer-
kesztett folyóirata, amely a hallgatók tudományos cikkeinek megje-
lentetését szolgálja.

Ennek megfelelően folyóiratunkba továbbra is szeretettel vár-
juk minden publikálni vágyó hallgató tudományos igényű munkáját,
legyen annak témája akár a magyar, akár az egyetemes állam- és
jogtörténet. A TDK hírekben a Tanszék Tudományos Diákkörének min-
dennapi tevékenységéről és munkájáról kaphattok bővebb tájékoz-
tatást. A Jog és kultúra rovatunkban különböző jogi vonatkozású fil-
mekről, könyvekről és kiállításokról szerezhettek további információt.
A Jogtörténeti érdekességek rovatunkban pedig számos jogtör-
téneti vonatkozású információval gazdagíthatjátok tudásotokat.

Kellemes olvasást kívánunk!

A környezet büntetőjogi védelmének kialakulása és történeti fejlődése Magyarországon

Írta: dr. Gera Anna

Bevezetés¹

A természeti környezet védelmére irányuló jogi szabályozás kiindulópontját az Alaptörvény teremti meg,² amikor a P) cikkben rögzíti, hogy „A természeti erőforrások (...) a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelezettsége.” E rendelkezés szolgál a hazai természetvédelem jogi megalapozásául, és az Alkotmányhoz képest újdonságot jelent,³ tekintettel arra, hogy az Alaptörvény előtti alkotmányos szabályozásból közvetlen módon csak a környezetvédelem jogi kötelezettségét lehetett levezetni, az egészséges környezethez való jog elismerését kimondó 18. §-on keresztül.⁴ A köznyelvben a környezetvédelem és a természetvédelem sokszor szinonimaként használt, ám a két fogalom jelentése eltérő: a természetvédelem magában foglalja az emberi léttérrel távolabbi kapcsolatban álló természeti értékek védelmét is,⁵ így az erre irányuló kötelezettség alaptörvényi szinten való rögzítése egy kiterjedtebb környezetjogi szabályozás kialakításának alapjait fekteti le.

A természetvédelem, mint általános célkitűzés megvalósítása érdekében az egyes jogterületek széles körű együttműködésére van szükség, így nemcsak a közigazgatási jog és a polgári jog vállal szerepet a környezetvédelmi szabályozásban és a szabályok érvényre juttatásában,⁶ hanem kiemelt szerep jut a büntetőjognak is, amely *ultima ratio* jellegéből fakadóan biztosítja a jogszabályi kötelezettségek teljesítésének és az államhatalom érvényesítésének végső fórumát. Ahogy a nemzetközi, és különösen az európai uniós szinten egyre nagyobb figyelmet kap a környezetvédelem, és egyre inkább törekednek az egyes országok a globálisan közös természeti kincsek megóvása érdekében szerepvállalásuk összehangolására,⁷ a magyar bünte-

tőjogban is egyre részletesebben és szélesebb körben kerül szabályozásra a természeti környezet, mint védendő jogi tárgy ellen elkövethető bűncselekmények köre.⁸

E cikk azt vizsgálja, hogy hogyan alakult a természetkárosítás bűncselekményének szabályozása, röviden bemutatva annak polgári kori gyökereit, és részletesen áttekintve az európai uniós csatlakozásból adódó, fokozatosan kibontakozó változásokat. A cikk arra is kitér, hogy hogyan jelenik meg a szabályozásban az emberi környezet védelmének fontosságát hangsúlyozó antropocentrikus, valamint a természeti környezet önmagában vett értékét kiemelő ököcentrikus megközelítésmód.

A környezet büntetőjogi védelmének gyökerei

A hazai természetvédelemmel kapcsolatos büntetőjogi szabályozás alakulását két büntetőjogon kívüli terület befolyásolta alapvetően: a nemzetközi és uniós természetvédelmi együttműködés kibontakozása, valamint a hazai természetvédelmi szabályozás (az uniós csatlakozási folyamat által is katalizált) fokozatos kialakulása és fejlődése.⁹

A természeti környezet védelme már a polgári fejlődés korában is jelen volt, sőt, a 14/2020. (VII. 6.) AB határozat egészen az 1581 és 1848 között keletkezett székely falutörvényekig vezet vissza, s ezáltal az Alaptörvény P) cikkében szereplő, a természeti erőforrások védelméről szóló rendelkezés értelemezésekor a történeti alkotmány vívmányaként azonosítja az erdők megóvására vonatkozó állami kötelezettségek előírását. A környezet büntetőjogi védelmének polgári kori kiindulópontját a mezei rendőrségről szóló 1840. évi IX. törvénycikk jelenti, amely a gazdálkodás és az ipar tárgyainak védelmén keresztül szabályozta az erdők, rétek, nádasok és más területek károkozásával kapcsolatos szankciókat. Jellemző tárgya volt a

környezetvédelemnek továbbá a vízmérgezés, amely az 1878. évi V. törvénycikkben a közegészség elleni büntettek és vétségek között szerepelt, az 1961. évi V. törvényben veszélyeztetési alakzattal is kiegészülve.

Az 1961. évi V. törvény 1976. április 1-jén hatályba lépő módosítása tette a jogrendszer részévé a „környezetvédelmet sértő bűncselekmény” elnevezésű tényállást, amely már nem csak specifikus környezeti elemeket védett, hanem átfogóan „az emberi környezet védelem alatt álló tárgyait” jelölte meg elkövetési tárgyként. E rendelkezés tehát kizárólag az emberi élet- és munkatérrel szoros kapcsolatban lévő természeti értékeket helyezte védelem alá, és a bűncselekmény kizárólag akkor valósult meg, ha a szennyezés, illetve ártalomnak vagy károsodásnak való kitétel az ember életét vagy egészségét jelentős mértékben kedvezőtlenül befolyásolta. A környezetvédelmet sértő bűncselekmény tehát kizárólag az emberi környezetre, és az annak kapcsán bekövetkező, az emberre nézve közvetlenül káros hatásra koncentrált.

A természetkárosítás bűncselekményének első önálló megjelenése

Az 1978. évi IV. törvényben jelent meg először a természetkárosítás bűncselekménye, ismét a közegészség elleni bűncselekmények körében, elhatárolva a környezetkárosítástól. E bűncselekmény elkövetési tárgyai egyrészt fokozottan védett növényekre, állatokra és állatok tojásaira, másrészt barlangokra, védett földtani alakulatokra, illetve természetvédelem alatt álló területekre vonatkoztak, tehát már ekkor tartalmazott a bűncselekmény egy egyedvédelmi és egy élőhelyvédelmi részt, még ha szerkezetileg ezek nem is különültek el. A törvény indokolása szerint a természetkárosítás bűncselekményének életre hívását az indokolta, hogy bár ezen elkövetési tárgyak nem állnak olyan közvetlen kapcsolatban a társadalom élet- és munkafeltételeivel, mint a környezetkárosítás elnevezésű bűncselekmény tárgyai, rajtuk keresztül egyrészt fennáll az absztrakt veszélye az ökológiai egység megzavarásán keresztül a tápláléklánc hiányaiból fakadó népgazdasági hátrányoknak, más-

részt ezen védelem alatt álló természeti értékek kipusztulása, illetve elvesztése „szegényebbé teszi az emberiség életét.”

Különösen érdekes ezen indokolás, ugyanis több olyan elmélet tükröződik benne, amely a későbbi környezetjogi szabályozás során nagyobb szerephez jut, egyrészt már e rendelkezésben kirajzolódik a környezet hazai büntetőjogára későbbiekben jellemzővé váló antropocentrikus és ökocentrikus szemlélet kettőssége. A környezetvédelem antropocentrikus megközelítésének kulcsalátása, hogy a természeti környezet értékei azért szorulnak védelemre, mert azok az emberek számára értékesek, az emberi élet és egészség fenntartásához szükségesek.¹⁰ A hazai büntetőjogban a kezdeti környezetvédelmi szabályozás kizárólag ezt a szemléletet követte, környezetvédelem és természetvédelem bűncselekményének e jogszabályban történő elválasztása óta a környezetkárosítás bűncselekménye hordozza ennek örökségét és építkezik a környezetvédelem antropocentrikus megalapozásából.

A környezetvédelem ökocentrikus megközelítése szerint viszont, a természeti környezet az önmagában vett értéke miatt, az emberrel kapcsolatos pozitív, illetve a károsodásából fakadó negatív hatásokra való tekintet nélkül jogosult védelemre.¹¹ A természetkárosítás bűncselekménye alapvetően ezen a megközelítésén nyugszik, hiszen olyan tárgyakat helyez védelem alá, amelyek, ahogy az indokolás jelen esetben fogalmaz, nincsenek olyan szoros kapcsolatban az emberi élet- és munkafeltételekkel. Mindazonáltal az indokolásban itt is megjelenik egy kettősség, az inkább antropocentrikus érvelés a nemzetgazdasági hátrányokra való utalással, és a bár ugyanúgy az emberi percepcióból kiinduló, de az ökocentrikus megközelítéshez mégis közelebb álló, az emberiség életének szegényebbé válását kiemelő állásponttal. Az antropocentrikus és ökocentrikus felfogás párhuzamos jelenléte határozta meg a természetkárosítás bűncselekményének első megjelenését, és e kettősség álláspontom szerint a természeti környezet hazai büntetőjogi védelmét a későbbiekben is elkísérte.

A környezetvédelem antropocentrikus és ököcentrikus felfogása mellett az „emberiség” kifejezés két másik, később a környezetjogi szabályozás során fokozott jelentőségre szert tevő elméleti-szemléletmódbeli megközelítést tükröz. Azzal, hogy az indokolás a konkrét esetben nem az „ember”, hanem az „emberiség” szót használta, kitágította a természeti környezettel kapcsolatba lépő emberek körét egyrészt térben, másrészt időben. A térbeli kitágítás annak elismerése, hogy a természetkárosítás nemcsak az adott konkrét természeti értékkel közvetlenül érintkező, hanem az azzal akár nem is találkozó emberek számára is veszteség, az időbeli kitágítás pedig a természetkárosítás megvalósulását követően már csak a természeti érték hiányát tapasztaló, az ebből adott esetben származó károkkal együtt élni kénytelen emberek, új generációk védelmében szólal fel. Ez a kettősség ma kifejezett módon jelenik meg az Alaptörvény P) cikkében, amely a természeti értékekre, mint a nemzet közös örökségére utal (térbeli kitágítás) és a jövő generációk védelmét erősíti meg (időbeli kitágítás).

A fentiekből tehát látszik, hogy a természetkárosítás bűncselekményének kezdeti szabályozása már magában hordozta azokat az elméleti alapokat, amelyek későbbiekben egyre kidolgozottabbá, és egyre inkább meghatározóvá váltak a hazai és nemzetközi környezetjogi szabályozás terén. Megjelent emellett a bűncselekmény tényállásában az a szerkezeti elkülönülés, amelyre a hatályos szabályozásban szereplő az egyedvédelmi, illetve élőhely- és életközösség-védelmi paragrafusok elkülönülésének kiindulópontjaként tekinthetünk. A szabályozás ezeken az alapokon fejlődött tovább, egyre szigorítva a védelmet és bővítve a védett tárgyak körét. A részletszabályok kapcsán ezzel kapcsolatban két utalást fontos előzetesen megemlíteni: a fokozott védelmi szint megkövetelését az egyedvédelem körében, valamint a fokozottan védett állatok tojására vonatkozó szabályozást.

Az egyes növények, illetve állatok a természetkárosítás bűncselekményének legelső időállapota szerint akkor tartoztak a büntetőjog védelme alá, ha természetvédelmi szempontból fokozottan

védelemnek minősültek, a védett növények és állatok esetében az indokolás alapján a jogalkotó rendszert elegendőnek érezte a szabálysértési felelősségre vonást. Ugyanakkor a védett, illetve fokozottan védett szint megállapítását jogértelmezési kérdésnek tekintette, kiemelve, hogy annak jogszabályban való rögzítése a védettségi szint lehetséges módosulása miatt nem célszerű, így tehát az elkövetési tárgyak köre a gyakorlatban nehezen volt megismerhető előzetesen. A fokozottan védett állatok tojásainál a megismerhetőség kérdése mellett egy további érdekes pont, hogy az indokolás szerint csak azok a tojások tartoztak a védelem alá, amelyből még fióka kelhetett ki. Ennek hiányában a tojásra a bűncselekményt nem lehetett elkövetni, tehát ekkor még a szabályozás célja kizárólag az élet védelme volt, a későbbiekben megjelenő kereskedelemmel, élő szervezet egyedből készült termékkel, illetve készítménnyel összefüggő bővebb védetti körre itt még nem terjedt ki a szabályozás.

A természetkárosítás-bűncselekmény tényállásának módosulásai

Az 1978. évi IV. törvény természetkárosításra vonatkozó szabályozása 1988. január 1-jei hatállyal módosult legelőször, az egyedvédelmi rendelkezést közel teljesen, az élőhelyvédelmit részben átalakítva, illetve kiegészítve az élőhelyvédelmi rész minősített esetére utaló szabályt. E változtatást a természet védelméről szóló 1982. évi 4. törvényerejű rendelet hatálybalépése, valamint a Veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok védelméről szóló (CITES) Egyezmény 1986-ban történő kihirdetése tette indokolttá.

Az egyedvédelem körében az tényállás alapvető fogalmait már nem kizárólag a növény, állat, illetve tojás kifejezések jelentették, hanem megjelent ezek mellett az *egyed*, mint kulcsfogalom is, valamint a CITES egyezménnyel összhangban a *származék* kifejezés. A védelemhez továbbra is szükség volt a fokozott védelmi státuszra, azonban ezt már rendezte háttérjogszabályként az 1982. évi 4. törvényerejű rendelet, illetve szintén megalapozta a védelmet, ha az adott egyed nemzetközi szerződés, a konkrét esetben a CITES egyezmény

hatálya alá tartozott. Az élőhelyvédelem körében a szabályozás lényegre törőbbé vált és átfogóan a *védett természeti terület* kifejezéssel jelölte a védelem tárgyát, ugyancsak összhangban az 1982. évi 4. törvényerejű rendelettel, ugyanakkor bűncselekményt már csak ennek *jelentős mértékben történő* hátrányos megváltoztatása valósított meg. A minősített eset az új szabályozás szerint már nemcsak a védett terület megsemmisülésére, hanem annak helyrehozhatatlan károsodására is kiterjedt.

A következő változás 1993. május 15-én lépett hatályba, amely az alkalmazható büntetési nemek körében a törvénykönyv többi részével összhangban a javító-nevelő munkát közérdekű munkára cserélte. Ezt követően 1996. augusztus 15-ei hatállyal történt változás, amely egyrészt két évvel felemelte a büntetési tételeket mind az alapeset, mind a minősített eset, mind a gondatlan elkövetés körében, valamint az élőhelyvédelmi rendelkezés esetén kiemelte a jelentős mértékben történő megváltoztatás esetén a hátrányosság követelményét.

1999. március 1-jei hatállyal ismét jelentősen módosult a tényállás. Az egyedvédelem körében elsődleges szervezőfogalom az *élő szervezet* vált, azt, annak egyedeit, kereszteződésekként létrejött élő szervezeteket, valamint a származékát védte a jogszabály. Az elkövetési magatartások is megváltoztak, a korábbi tömeges pusztulás megkövetelése helyett az egyed körében a védett tárgyak *jogellenes megszerzése, tartása, forgalomba hozatala, az országba való behozatala, onnan való kivitele, az országterületén való átvitele, az azokkal való kereskedés, valamint azoknak az elpusztítása* valósított meg bűncselekményt. Ez a felsorolás szinte változatlanul jelenik meg a hatályos szabályozásban is. Az élőhelyvédelem körében is új fogalmak kerültek bevezetésre, védelem alá került a *védett természeti terület*, illetve *barlang*, valamint megjelent az életközösségvédelem az *élő szervezetek életközösségének* védelem alá helyezésével. A fogalmi rendszer a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény által bevezetett új kifejezéseknek megfelelően módosult.

A következő változás 2005. november 1-jén lépett hatályba, az így kialakított tényállás szinte teljesen megfelel a ma hatályos jogszabályszövegnek.¹² A rendszeralkotó fogalom az egyedvédelem körében az élő szervezet helyett az *élő szervezet egyede* lett, amely fogalmat maga a rendelkezés értelmezett, kiterjesztve annak jelentését az egyed fejlődési szakaszaira, a keresztezéseként és kereszteződésekként létrejött egyedre, valamint az egyed származékaira is.

Az egyedvédelem körének további tágulását jelentette, hogy védelem alá kerültek a nem fokozottan védett, hanem a védelem alacsonyabb szintjén álló, *védett élő szervezet egyedei* is, azonban csak akkor, hogyha több sérül, és ezek pénzben kifejezett értéke együttesen elérte a törvény által meghatározott minimális összeget, ami a fokozottan védett élő szervezet egyedei esetében megállapított legalacsonyabb érték volt. Az indoklás ennek kapcsán a 13/2001. (V. 9.) KöM rendeletre, mint háttérjogszabályra hivatkozott, amelynek 1. és 2. melléklete tartalmazza a védett növény- és állatfajokat, illetve azok egyedeinek pénzben kifejezett értékét. A 338/97/EGK rendelet hatályba lépése révén a tényállás részévé vált továbbá az e rendelet A és B melléklete alá tartozó élő szervezet egyedeinek köre is, ezzel viszont megszűnt a nemzetközi szerződésekre vonatkozó általános utalás, amit az indokol, hogy a 338/97/EGK rendelet a korábban a szabályozás részét képező CITES egyezmények való megfelelés céljából született.

Az egyedvédelem kapcsán további fontos változás, hogy az elkövetési magatartások közé bekerült a *károsítás* is, amely az indoklás szerint azokat a cselekményeket jelöli, amely során az élő szervezet egyede nem pusztul el, de jelentős sérelmet szenved. A szabályozás ugyanakkor a normaszövegben az élő szervezet egyede, mint fogalom meghatározásakor annak körébe sorolja az elpusztult élőlényt, valamint más, nem élő, így tehát elpusztulni sem képes tárgyakat (így termékeket, készítményeket), ezzel összefüggésben érdekes kérdésként merül fel, hogy megvalósítható-e a természetkárosítás bűncselekménye akkor, ha egy védett

állatból készült élettelen tárgyat károsít az elkövető.

Az élőhely- és életközösség-védelmi rendelkezések új bekezdésben kerültek szabályozásra, és a korábbi felsorolás kiegészült az *európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű*, összefoglaló néven Natura 2000 területekkel. A Natura 2000 területek a hatályos jogszabályszervegekben már összefoglaló néven szerepelnek, ekkor azonban a különleges madárvédelmi, a különleges természetmegőrzési és a kiemelt jelentőségű természetmegőrzési területekre, illetve az annak jelölt területekre még azok felsorolásával utalt.

Az alapesetek változásával összhangban az egyedvédelmi, illetve az élőhely- és életközösség-védelmi rendelkezésekhez kapcsolódó minősített esetek is módosultak. A Magyarországon védett, illetve fokozottan védett élő szervezetek egyedei vonatkozásában a minősített eset megvalósulását a jogszabály a *fokozottan védett élő szervezet egyedei esetében megállapított legmagasabb pénzben kifejezett érték kétszeresét* elérő károkozáshoz kapcsolta, a 338/97/EGK rendeletben szereplő, Magyarországon védelem alá nem tartozó egyedeknél pedig a minősített esetet ahhoz, hogy a kár az *élő szervezet adott állományának fennmaradását veszélyeztető pusztulását* okozta. Az élőhely- és életközösség-védelmi rendelkezés minősített esetének feltétele, hogy a sérelem olyan mértékű legyen, hogy az a védett tárgyak *jelentős károsodásához* vagy *megsemmisüléséhez* vezet.

A természetkárosítás jogi szabályozása 2013. július 1-jén, az új Btk. hatályba lépésével nyerte el alapvető mai formáját. A régi Btk. legutolsó időállapota szerinti meghatározáshoz képest a bűncselekmény tényállása egyrészt szerkezetileg alakult át, két elkülönülő paragrafusban szabályozva az egyedvédelmi, illetve az élőhely- és életközösség-védelmi rendelkezéseket, másrészt tartalmilag is változott egyes kérdésekben. Az egyedvédelem kapcsán a védett élő szervezettel azonos védelmi kategóriába kerültek az *Európai Unióban természetvédelmi szempontból jelentős növény- vagy állatfaj egyedei*, amelyeket a korábban is em-

lített 13/2001. (V. 9.) KöM rendelet sorol fel, valamint a 338/97/EGK rendelet A és B mellékletének hatálya alá tartozó élő szervezetek egyedei esetében a minősített eset megvalósulásához az *élő szervezet állományának fennmaradását veszélyeztető* magatartást követel meg a törvény, már nem tényállási elem a pusztulás. Az élőhely- és életközösség-védelmi rendelkezésbe bekerült a Natura 2000 területek fogalma, amelynek értelmezése kapcsán a Btk. a természet védelméről szóló törvényben meghatározott Natura 2000 fogalmat jelöli meg alkalmazandónak, amely fogalom egyébként megfelel a korábbi tényállásban felsorolásszerűen meghatározott területeknek.

Az új Btk. hatálya alatt egyedül egy alkalommal került sor a normaszöveg megváltoztatására: 2021. július 8-ai hatályba lépéssel a természetkárosítás minősített eseteként került szabályozásra a mérge alkalmazásával vagy az állat elpusztítására alkalmas csaletek kihelyezésével történő természetkárosítás abban az esetben, ha ez több állat életét veszélyezteti.

Összegzés és következtetések

A természetkárosítás bűncselekményére vonatkozó szabályozás történeti fejlődését áttekintve láthatjuk, hogy bár a természet büntetőjogi védelme az emberi környezet védelmére irányuló szabályozásban gyökerezik, már az 1978. évi IV. törvényben megjelent az ököcentrikus megközelítéshez közelebb álló természetkárosítás bűncselekménye, elkülönítve az antropocentrikus szemléletet inkább tükröző környezetkárosítás bűncselekményétől. A természetkárosítást meghatározó tényállás már kezdetben is kapcsolódott az emberiség közös örökségét, illetve a jövő generációk érdekeinek védelmét hangsúlyozó környezetvédelmi elvekhez, illetve magában hordozta a hatályos szabályozást is jellemző egyedvédelmi, illetve élőhelyvédelmi rendelkezések elkülönülését. Az elmúlt évtizedekben a szabályozás fokozottan egyre szélesebb körű védelmet kívánt biztosítani, ennek keretei között először a fogalmak váltak egyre átfogóbbá, majd a jogalkotó kiterjesztette a védelmet az életközösségre, valamint a fokozott

védelem alatt nem álló védett élő szervezetek egyedeire is. A szabályozás alakulása összhangban volt a hazai természetvédelmi szabályozás fejlődésével, valamint az európai uniós együttműködés szorosabbra fonódásával, amelyek a keretdiszpozícióvá alakult tényállás alkalmazásakor a hatályos szabályozás szerint is figyelembe veendő.

¹ E cikk alapját a szerző által a 2021-ben meghirdetett Kozma Sándor Tudományos Pályázatra készített, a természetkárosítás bűncselekményének egyes elméleti és gyakorlati kérdéseit vizsgáló pályamunka képezte.

² HÁGER, Tamás: A környezet alkotmányos és büntetőjogi védelme, különös tekintettel a vizek élővilágának oltalmára. In Büntetőjogi szemle, 2016/1-2. sz. 27-29. p.

³ KOVÁCS, Andrea: A környezetjogi felelősség büntetőjogi vonatkozásai. In Themis. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola elektronikus folyóirata, 2011. december, 61-87. p.

⁴ SÓLYOM, László: In: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon, Osiris, Budapest, 2011. 611-613. p.

⁵ BIHARINÉ KREKÓ, Ilona – Kanczler Gyuláné: A természet- és környezetvédelem fogalma, egymáshoz való viszonya. In Természetvédelem és környezetvédelem, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2019. 34-35. p.

⁶ GÖRÉNYI, ILONA: Környezetvédelmi büntetőjog az európai elvárásokra figyelemmel. In Agrár- és Környezetjog, 2018. 25. sz. 64-67. p.; Balogh Nikolett: Az ügyész környezetvédelmi tevékenysége – különös tekintettel a közigazgatási- és magánjogi szakági intézkedésekre. In De iurisprudencia et iure publico jog- és politikatudományi folyóirat. VII. évfolyam, 2013/2. sz.

⁷ GÖRÉNYI, Ilona: A környezetvédelem megújulása az új évezredben. In: Miskolci Jogi Szemle, 6. évfolyam (2011) különszám. 94–105. p.

⁸ CSEGE, Gyula: A büntető törvénykönyv és a természetvédelem kapcsolata. In Economica, 2014. 3. sz. 6–12. p.

⁹ SZALÓKI, Kitti: A környezetjog – környezeti büntetőjog jogtörténeti állomása. In Agrár- és Környezetjog. A CEDR Magyar Agrárjogi Egyesület tudományos közleményei, 2008. 6. sz. 49–61. p.

¹⁰ KOTZÉ J.Louis – FRENCH Duncan: The Anthropocentric Ontology of International Environmental Law and the Sustainable Development Goals: Towards an Ecocentric Rule of Law in the Anthropocene Research. In: Global Journal of Comparative Law 7 (1), 2018. pp. 5–36. p.

¹¹ KORTENKAMP, V.Katherine – MOORE, F. Colleen: Ecocentrism and Anthropocentrism: Moral reasoning about ecological common dilemmas. In Journal of Environmental Psychology, Volume 21, Issue 3, 2001. 261–272. p.

¹² A 2005-2011 között hatályban lévő szabályozás rendszeréről részletes áttekintést nyújt Metzger Szilvia: A természetkárosítás bűncselekmény értelmezése. A természet védelmének hazai jogi rendszere. In Acta Scientiarum Socialium, Tomus XXXII./2010. 71–83. p.

Az algoritmusalapú tartalommoderálás kezdete, jelene és jövője¹

Írta: Dr. Huszár Daniella

Az internet térnyerése fokozatosan változtatta meg a társadalom információhoz jutásának módját, míg idővel mára az információk és ötletek fogadásához és átadásához fűződő szabadság gyakorlásának elsődleges eszközévé vált.² A technológia folyamatos fejlődésével a kommunikáció és a tartalomgyártás új módjai váltak elérhetővé, a Web 2.0 által bevezetett technológiai eszközök segítségével. Az internetfelhasználók a közösségi médiában szabadabban léphetnek kapcsolatba egymással, illetve az általuk generált tartalmakat is pillanatok alatt megoszthatják a világgal, ellentétben a tartalomkészítés korábbi módjaival, ahol komoly eszköz- és tudásberuházást, valamint kiadási erőfeszítést igényelt, hogy a tartalom eljusson az adott célközönséghez. Ezek az eszközök új csatornákat nyitottak meg, és új szereplőkkel bővítették a tartalom létrehozásának dinamikáját, hiszen megkönnyítették a publikálást és a terjesztést, valamint olcsóbbá tették a tartalom előállítását.³

A tartalmak és a hozzáférések számának növekedésével azonban olyan új kihívások is felmerültek, mint például az álhírek terjesztése, a rágalmozó tartalmak, a nem beleegyezésen alapuló intim képek, a gyűlöletbeszéd, valamint a szerzői jogok megsértésének esetei. Ezek a körülmények, valamint az egyre növekvő nyomás arra készítette a közösségi média platformjait, hogy üzleti modellük védelmében proaktívan lépjenek fel a felelősségre vonás elkerülése és az információ szabad áramlásának érdekében. A szolgáltatók így megalkották saját irányelveiket és felhasználási feltételeiket⁴, amelyek a rájuk irányadó jogszabályokkal egyetemben alapját képezik a felhasználói magatartások ellenőrzésének, irányítva ezzel a felhasználói szokásokat, valamint szűrve a sértőnek ítélt tartalmakat. A szolgáltatók a bejegyzések ellenőrzésére kezdetben csupán emberi moderátorok-

kat alkalmaztak,⁵ azonban a platformok népszerűségével a tartalmak száma is exponenciálisan növekedett, így gyorsabb és hatékonyabb megoldáshoz kellett folyamodniuk. Ennek hatására, az internetes platformok érdekelté váltak a saját mesterséges intelligencia alapú fejlesztéseik megindításában az azal a céllal, hogy a tartalomtávoltítási kérelmekkel kapcsolatos döntések egy részét automatizálják, így eljutva egészen egy algoritmusokkal átszőtt, mesterséges intelligencia alapú tartalomszűrőrendszer kialakulásához.

Mesterséges intelligencia gyakori ábrázolása

(<https://www.edf-feph.org/eu-law-must-ensure-trustworthy-and-accessible-artificial-intelligence-ai-for-persons-with-disabilities/>)

A mesterséges intelligencia történeti kialakulása és alkalmazásának térnyerése

Habár evidensnek tűnhet, hogy a mesterséges intelligencia a jelenkor vívmánya, kezdetleges elődei már az ókorban is jelen voltak, hiszen ugyan a mai értelemben vett mesterséges intelligencia fogalmai az 1950-es években alakultak ki, azonban az emberiség régi szándéka volt egyes tevékenységeit gépekkel helyettesíteni. Oly annyira régi, hogy az első elképzeléseket még *Arisztotelész* fogalmazta meg *Politika* című művében. A kezdeti elképzelések és törekvések után, végül egészen 1956-ig várni kellett a mesterséges intelligencia megszületésére, amely *John McCarthy* informatikus nevéhez köthető.⁶

Megjelenése után nem kellett sokat várni arra, hogy az emberek hétköznapijaiba is beférkőzzön, így az algoritmusok már a web korai fejlődése óta jelen vannak az online térben, és egyre fontosabb szerepet játszanak a felhasználók számára re-

levánsnak ítélt információk kiválasztásában. Az algoritmusok célja kezdetben az adatok tárolása és elemzése, matematikai képletek alkalmazása, és ennek eredményeképpen új információk előállítása volt.⁷

Egységes definícióval még a mai napig sem rendelkezik, az Európai Bizottság közleménye alapján „intelligens viselkedésre utaló rendszereket takar, amelyek konkrét célok eléréséhez elemzik a környezetüket és – bizonyos mértékű autonómiával – intézkedéseket hajtanak végre.”⁸ Ma már ugyanakkor a tartalommoderálás során a Facebook szerint a mesterséges intelligencia-eszközei képessé váltak a spamek 100%-át, a terror tartalmú cselekmények 99,5%-át, az álfelhasználók 98,5%-át, a meztelenséggel és szexualitással kapcsolatos tartalmak 96% és az erőszakos ábrázolások 86%-át kiszűrni. Felmerül a kérdés, hogy az elért eredmények alapján miért nem elegendő csak a mesterséges intelligencia alkalmazása. Való igaz, hogy sokkal gyorsabban dolgozik, mint az ember, lényegesen terhelhetőbb, és az ismert adatok tekintetében pontos eredményt ad, ugyanakkor nem képes a mérlegelésre és minden kérdés eldöntésére.⁹ Jelenlegi állapotában még nem elég fejlett ahhoz, hogy értelmezni tudja az emberi nyelv és kultúra minden vonását, legyen szó például humorról vagy iróniáról, illetve a gyűlöletbeszédnek is csak 38%-át képes kiszűrni.¹⁰

Az algoritmusalapú moderálás hatása a véleménynyilvánítás és az információ szabadságára

Az algoritmusok használata egyszerre hordoz magában pozitív és negatív hatásokat is. Ahogy korábban kifejtettem, egyrésztől hatékony segítséget nyújt a moderálási eljárások során, ám az ilyen technológiák veszélyeztethetik az emberi jogokat, ha túlzott blokkolást vagy az közösségi irányelvek elfogult érvényesítését eredményezik. A YouTube nemrégiben például arról számolt be, hogy csak 2021 októbere és decembere között 3,8 millió csatornát, több mint 3,7 millió videót és mintegy 1 milliárd kommentet távolított el a platformról a közösségi irányelvek megsértése miatt. A legtöbb videót (mintegy 3,5 millió) és szinte az

összes kommentet (99,5 százalék) a mesterséges intelligencia eszközei jelezték. Hasonlóképpen, a Facebook csak 2022 januárjától ugyanazon év márciusáig 31 millió felnőtt meztelenséggel, 9,5 millió zaklatással, 16,5 millió gyermekpornográfiával, 1,6 milliárd hamis fiókkal, 587 ezer gyűlöletbeszéddel, 1,8 milliárd spammal, 16,1 millió terrorista propagandával és 21,7 millió explicit erőszakkal kapcsolatos bejegyzéssel kapcsolatban jelentett problémát.¹¹

A kifejezett moderálási és eltávolítási folyamatokon túl számos új sajátos kihívást vet fel a tartalomhoz való hozzáféréssel és az információk pluralizmusával kapcsolatban is az algoritmusok alkalmazása. A mesterséges intelligencia lehetővé teszi, hogy a felhasználók preferenciáinak megfelelő tartalmakhoz jussanak, amely a tartalmat szűrő algoritmusokon alapuló komplex automatizált döntéshozatali rendszerek eredménye. Az információk szűrése és személyre szabása értékes időt takaríthat meg, hiszen az algoritmusok előre jelzik és jelenítik meg a felhasználó számára relevánsnak tűnő tartalmakat és információkat, ám az a technológia, amely a felhasználó korábbi interakciói alapján előrejelzéseket készít arra vonatkozóan, hogy milyen információkat vagy tartalmakat kell megjeleníteni, lényegében korlátozza a felhasználó számára elérhető információk mennyiségét és sokféleségét¹² speciális szűrőbuborékok létrehozásával.¹³ Ezek a szűrők nem csak a szabad választásban és a gondolatszabadságában korlátozzák a felhasználókat, de a homogenizált információkkal képessé válnak akár az emberek véleményének manipulálására is.¹⁴ Nem szabad ugyanakkor elfelejteni, hogy a közösségi média platformjai üzleti modellek szerint működnek, így a szűrőbuborékok létrehozása több szempontból is szolgálhatja a platformok gazdasági érdekeit. A szolgáltatók alapvető célja, hogy a felhasználó minél több időt töltsön egy adott platform szolgáltatásaival, így egyrészt az egyes tartalmak fogyasztásával töltött képernyőidő elemzésével, a kattintások nyomon követésével, és a homogén tartalmak segítségével próbálják kialakítani az addikciót, ami a felhasználót a platformhoz köti, míg másrészt a felhasználók digitális identitásá-

nak felépítésével képesek a reklámokat is személyre szabottan, célzottan hirdetni, így növelve a bevételi forrásukat.¹⁵ Minél több információ áll rendelkezésre, annál részletesebb ez a digitális, a platform által felépített profil,¹⁶ így a szolgáltató gazdasági érdeke gyakran az egyén jogai elé kerül.

A mesterséges intelligencia jogi szabályozásának perspektívái

Az algoritmusok ily mértékű hatására tekintettel nem csoda, hogy a mai modern társadalmakban érzékelhető az igény egy határozott állami, akár nemzetközi beavatkozásra az online platformok és a mesterséges intelligencia szabályozására vonatkozóan. A szolgáltatók tevékenységére, az algoritmusok alkalmazási körére tekintettel erőteljesebb fellépésre van szüksége a személyes adatok védelme, valamint az adatokhoz és információhoz fűződő rendelkezési jogok gyakorlása kapcsán is.¹⁷

A felelősségi kérdések egységes rendezésének fontosságát és nélkülözhetetlenségét támasztják alá az Európai Parlament és Tanács rendeleteinek 2020-as tervezetei¹⁸, amelyek célja az egész Unióra kiterjedő következetes védelem, a belső piacon a releváns szolgáltatások szabad nyújtását akadályozó különbségek megelőzése, valamint a vállalkozások és fogyasztók jogainak egységes védelme és az egységes kötelezettségeik belső piacon való biztosítása. A rendeletjavaslatok emellett biztosítják a jogok és kötelezettségek követke-

zetes nyomon követését, az egyenértékű szankciókat valamennyi tagállamban, valamint a különböző tagállamok felügyeleti hatóságai közötti és az uniós szintű hatékony együttműködést.¹⁹ Fentiek mellett 2021-ben az Európai Parlament és Tanács rendeletjavaslatot dolgozott ki a mesterséges intelligenciára vonatkozó szabályok harmonizálásáról is,²⁰ amelynek célja, hogy kodifikálja az EU megbízható mesterséges intelligencia paradigmájának magas szintű normáit. A jogszabály az EU területén a mesterséges intelligencia alapú termékek, szolgáltatások és rendszerek fejlesztésére, kereskedelmére és használatára vonatkozó alapvető horizontális szabályokat állapít meg, amelyek minden iparágra vonatkoznak.

Összegzés

Az ismertetett felhasználási körök és a gyakorlat alapján jól látható, hogy a mesterséges intelligencia alkalmazása a közösségi média platformjain egyszerre bír pozitív és negatív hatással alapvető jogainkra. A tartalmak moderálása során mennyiségileg szinte fizikailag lehetetlen lenne már az algoritmusok segítségével nélkülözhetően belül döntésre jutni,²¹ így alkalmazásuk nélkülözhetetlenné vált. Ugyanakkor az emberi jogokat általában véve fenyegető kockázatok és a mérlegelést kívánó helyzetek eldöntése még mindig igényli az emberi moderátorok jelenlétét, és egyben egy komplex szabályozási rezsím kidolgozását és alkalmazását.

1 A publikáció a Nemzeti Tehetség Program, Nemzeti Ifjúsági Tehetségeiért Ösztöndíj támogatás keretében valósult meg.

2 Cengiz and Others v. Turkey App nos 48226/10 and 14027/11 (ECtHR, 1 December 2015), [49].

3 THIAGO, Dias Oliva: Content Moderation Technologies: Applying Human Rights Standards to Protect Freedom of Expression. *Human Rights Law Review*, 2020. 20. évf. 4. sz. 607. p.

4 HUSZÁR, Daniella: A véleménynyilvánítás és kifejezés szabadsága a közösségi média platformjain. *Média Kábel Műhold*, 2021. 25. évf. 4. sz. 34. p.

5 KOEBLER, Jason – COX, Joseph: The Impossible Job: Inside Facebook's Struggle to Moderate Two Billion People. *Vice*, 2018. augusztus 23., https://www.vice.com/en_us/article/xwk9zd/how-facebook-content-moderation-works/ (utolsó letöltés: 2022.05.18.)

6 BUZÁS, György Miklós: A mesterséges intelligencia története. *Central European Journal Of Gastroenterology And Hepatology*, 2021. 7. évf. 3. sz. 121–122. p.

7 GILLESPIE, Tarleton: The Relevance of Algorithms. In Gillespie, Tarleton – Boczkowski, Pablo J. – Foot, Kirsten A. (szerk.): *Media Technologies: Essays on Communication, Materiality and Society*. 2014. Cambridge, Mass., MIT Press, 167. p.

8 A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak Az Európai Gazdasági És Szociális Bizottságnak És A Régiók Bizottságának Mesterséges intelligencia Európa számára COM/2018/237 final/2

9 GOSZTONYI Gergely: *Cenzúra Arisztotelésztől a Facebookig*. 2022. Budapest, Gondolat Kiadó, 177–178. p.

10 KOEBLER – COX, 2018.

11 Google Átláthatósági Jelentés; transparencyreport.google.com [utolsó letöltés: 2022.05.17.]; Facebook, Átláthatósági Jelentés: transparency.facebook.com/community-standards-enforcement#graphic-violence [utolsó letöltés: 2022.05.17.]

12 THIAGO, 2020. 612. p.

13 ZANATHY, Anna: Burst the Bubble: How to defend freedom of expression from algorithmic personalization. *International*

Journal of Scientific and Research Publication, 2021. 11. évf. 7. sz. 95–97. p.; JANKOWSKI, Krzysztof: *Living in the Filter Bubble: Is What We Lose Something We Need to Preserve?* 2014. <https://ssrn.com/abstract=2982025> [utolsó letöltés: 2022.05.17.]

¹⁴ CAPELLO, Maja (szerk.): *Mapping of national rules applicable to video-sharing platforms: Illegal and harmful content online*. Strasbourg, 2021. European Audiovisual Observatory. 11. p.

¹⁵ SORBÁN, Kinga: Az online platformok által alkalmazott mesterségesintelligencia-alapú tartalomszűrés szabályozási kérdései. In TÖRÖK Bernát – ZÓDI Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai*. 2021, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 308. p.

¹⁶ KOLTAY, András: A social media platformok jogi státusa a szólásszabadság nézőpontjából. In *Medias Res*, 2019. 8. évf. 1. sz. 25. p.

¹⁷ MENYHÁRD, Attila: Az információs technológiai fejlődés hatása az állam szerepvállalásaira. In: TÖRÖK Bernát – ZÓDI

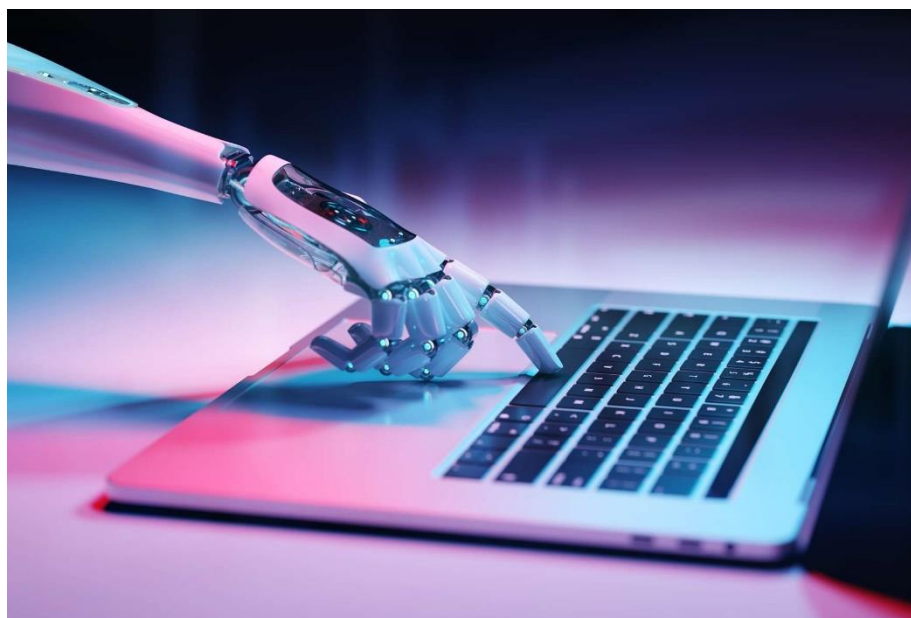
Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai*. 2021. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 72. p.

¹⁸ Javaslat Az Európai Parlament és a tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról, 2020/0361(COD), COM(2020) 825 final (DSA, Digital Services Act), Javaslat Az Európai Parlament és a tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály), 2020/0374(COD), COM/2020/842 final (DMA, Digital Markets Act)

¹⁹ DSA, Indoklás

²⁰ Javaslat Az Európai Parlament és A Tanács Rendelete a Mesterséges Intelligenciára Vonatkozó Harmonizált Szabályok (A Mesterséges Intelligenciáról Szóló Jogszabály) Megállapításáról És Egyes Uniós Jogalkotási Aktusok Módosításáról, 2021/0106(COD), COM (2021) 206 final

²¹ GOSZTONYI, Gergely: A tartalomszabályozás emberi és technikai vonatkozásai. *Erdélyi Jogélet*, 2021. 4. évf. 4. sz. 9. p.

MI alapú tartalommoderálás ábrázolása

(<https://www.digitalinformationworld.com/2021/02/ai-content-moderation-systems-are.html>)

A nők választójogának alakulása a XIX–XX. században

Írta: Karsai Dóra

A mai világban természetesnek vesszük azt, hogy mindenkinek van általános választójoga, azaz nő és férfi ugyanazon feltételekkel élhet választójogával és annak valamely formájával. Pedig ez nem mindig volt így. Tanulmányomban alkotmányossági szempontból mutatom be a nők helyzetét a XIX. és XX. század folyamán és többek között azt, hogy hogyan lehetséges a történelem során, hogy a férfiak 1848-ban, míg a nők csak 1918-ban kaptak választójogot.

Mi is a választójog?

A választójog egy politikai alapjog, mely által az adott személyek, akiket az adott jogszabály alapján megilleti ez a jogosultság ki tudják fejezni egyenlő mértékben véleményüket a választások keretein belül és beleszólni az adott állam politikájába, esetleg működésébe.¹ Továbbá a választójog mai viszonylatokban elengedhetetlen, hiszen ez egy demokratikus működésen alapuló állam korlátját és ellenőrzését biztosító jogintézmény is, és ezzel lehet legjobban garantálni a nép közvetlen, akár közvetett érvényesülését az állam szerkezetében.

Magyarországon a választójog korai formája az Árpád-ház kihalása, azaz 1301 után jelent meg, a fokozatosan kialakuló rendi országgyűlésen a szabad királyválasztási jogkör keretei között. Ezt a jogot erősíti az 1447. évi dekrétum 35. törvény-cikke, amely kimondta, hogy a főpapok és bárók mellett megynként bizonyos számú nemessel konszenzusos döntés alapján válasszák meg az uralkodót.² A rendi alapú országgyűlés a XV–XIX. század során élte fénykorát, hiszen ekkor ez volt az államalakulat egyik alappillére. Ebből fakadóan egyre nagyobb társadalmi réteget érintett az országgyűlésben való részvétel, követek által is. A követküldést, mint egységes intézmény alapjait az 1608. évi I. törvénycikk fektette le, mely által már egy korábbi szokás került törvényi keretek között

megfogalmazásra. Nők szempontjából azonban a majdnem 80 évvel későbbi, I. Lipót 1681. évi III. dekrétumának 51. cikk 1. szakasza jelentett fordulatot, ugyanis ez biztosította az özvegyasszonyoknak a követküldési lehetőséget az országgyűlésbe. Mivel az özvegyasszonyok vették át a birtok irányítását a megboldogult férjük után és mint uruk utódjai élhettek a követküldési jogokkal. Igazából ezen rendelkezést részlegesen tudjuk a nők politikai életben való részvételének fejlődéseként elkönyvelni, inkább csak az elhunyt férjük halála utáni privilégiumnak lehetett tekinteni. Ez az intézkedés a történelem során a rendi képviseleti monarchia megszűnésével teljesen eltűnt és ezáltal a nőknek még ennyi részvételi joguk sem maradt az országgyűlésben, vagy befolyásuk az állam működésébe.³

Magyarország múltjába való visszatekintés során számos példát láthatunk arra, hogy a nőket elnyomták és nem egyenrangú félként kezelték férfi társaikkal szemben. Csupán már az a példa, hogy a középkor során a nőket ráhatásuk nélkül az apjuk a jövődöbelijüknek eladhatta, mint adásvételi szerződés tárgyát, mutatja, hogy a nők menyire nem voltak a társadalom megfelelő részeként tekintve és szinte alig voltak jogaik. Továbbá a nők teljesen alá voltak rendelve az uruknak, néha még rosszabb helyzetbe kerültek jogi szempontból, mint az adott háztartásban élő gyermekek. Emellett teljesen ki voltak szolgáltatva a hitvestársuknak és beleszólásuk a háztartás alakításába is igen csekély volt. Pedig számos nő tette mentette meg az esetleges veszélyektől és hozta olyan helyzetbe hazánkat, amely biztosította annak további virágzó fejlődését. Ha ők akkor nem mennek szembe az adott kor normáival és állnak ki országunkért és közvetve magukért, akkor nem így alakult volna az államunk sikeres gyarapodása és tartanánk itt, ahol most. Ilyen elismerésre méltó nő volt Rozgonyiné Szentgyörgyi Cicelle, aki az 1428-as galambóci ostrom idején védte hazánkat, vagy Dobó Klára, aki az 1552-es egri ostrom során járult hozzá hősiiesen a győzelemhez a törökökkel szemben. Itt kell megemlíteni Zrínyi Ilonát, aki szintúgy hatalmas bátorságot tanúsított az 1685-ös munkácsi ostrom alatt, vagy Szilágyi Erzsébetet, aki V. László elől

próbálta megmenteni fiait, majd Hunyadi László halála után később a királyválasztásoknál azt is elérte, hogy második szülött fia Hunyadi Mátyás legyen országunk uralkodója. Apafiné Bornemissza Annát, aki kiszabadította a tatár fogságából férjét Apafi Mihály fejedelmet. Azonfelül Bebekné Patócsy Zsófiát, aki megvédte Szádvár várát Schwendi Lázár főkapitánnyal szemben és nem legutolsó sorban Lórántffy Zsuzsannát, aki férfiakat megszegyenítően kiváló kormányzója volt Gyulafehérvárnak, míg férje I. Rákóczi György távol tartózkodott.⁴

Miért ne kapjanak a nők választójogot: kifogások és cáfolatok

Drámainak tekinthető fordulatot jelentett választójogi szempontból 1848. A forradalom és szabadságharc következtében az 1848. évi V. törvénycikk megfogalmazta a kezdetlegesnek tekinthető általános választójogot, de csak a férfiaknak és szigorú cenzusokkal szabályozva. Nők szempontjából érdemleges változás nem történt, ezt a tényt erősítette az 1848. évi V. törvénycikk 2. szakasza, mely a választójogra való jogosultság egyik akadályának minősíti a női létet.⁵ A korabeli politikusok számos, néha tudományosnak álcázott indokot is felhoztak arra, hogy a nőknek miért nem kellene választójogot kapniuk és ezzel beleszólniuk a politika alakulásába. A probléma egyik forrása, a konzervatív hozzáállás volt a politikában a nőkhöz. Azok a férfiak, akik nem értettek egyet az- zal, hogy a nőknek választójogot kellene kapniuk – és a következőkben említésre kerülő mondvacsi- nált okokat hozták fel érvként – nekik igazából a háttérben a félelem bújt meg az újdonságtól és annak esetleges hátrányaitól, mely valamilyen mértékben megváltoztatná országunk politikáját más irányba. Továbbá, a nőket nem tekintették még mindig teljesen egyenrangúnak a férfiakkal, és ebből adódóan nem gondolták, hogy a nőknek bármi- féle helyük is kell, hogy legyen az ország működ- tetésének feladatai körében.⁶

Kezdő érvként a női test gyöngesége me- rült fel, amely több szempontból nem helytálló. Először is a választójog, vagy a politikai életben

való aktív részvétel nem igényel semmiféle kül- öns fizikai aktivitást, mely szempontból érdekes le- het az adott személy fizikuma vagy állóképessége. Ezenfelül a nők életük során sokszor sokkal testileg megterhelőbb dolgokat élnek át, mint a férfi tár- saik, ilyen példának tekinthetjük a terhességet és a szülést, melyek tagadhatatlanul hordoznak maguk- kal különféle a női szervezetet megerőltető nehéz- ségeket.

A következő indoként felvetődött az, hogy a nőknek a természetes hivatása az anyaságban és a családi tűzhely óvásában merül ki, és ezek egy ember számára teljes időt kitöltő feladatok. Jogo- san fogalmazódott meg az akkori nők és férfiak fe- jében egyaránt az a gondolat, hogy azok a nők, akik nem tudnak gyermeket vállalni, nekik mi a hivatá- suk az életben. Ezenfelül, amikor egy anya egy dél- után során elmegy például egy zsúrra, akkor melyik anyai feladatát látja el, amely miatt nincsen ideje kimozdulnia otthonról? Természetesen erre a vá- lasz, hogy egyiket sem, hiszen a nőknek nem csak az otthoni teendőikben merül ki a hivatása, ahogy a férfiaknak sem a munkájukban. Nem akadály a gyermek nevelése abban, hogy a több évente tartott választásokra el tudjon menni szavazni, hiszen ez nem egy egész napos folyamat, hanem kevesebb időt igénybe vevő, melyet az anya eredetileg is tá- vol töltött a gyermekétől. Ellentmondásos az a helyzet, hogy a nőknek legalább annyira, ha nem jobban kellett férfi társaikkal szemben a hazaszere- tetüket mutatni a gyermekeiknek és arra tanítani őket. Egy olyan hazának a szeretetét, amely nemi alapon lekezelte és elnyomta őket a kiteljesedésük- ben.

Úgy vélték a nők a testi gyöngeség mellett szellemileg is gyöngék, mivel nem volt meg a meg- felelő tudásuk és gondolkodási képességük, hiszen nem kapták meg az ezzel kapcsolatos megfelelő képzéseket. Ez a föltevés több sebből is vérzik, ez csak egy negatív hangvételű általánosítás a nőkről. Mi több, az állam nem engedte a nőknek egészen 1895. november 18-áig, hogy felsőoktatásban foly- tathassák tanulmányaikat és ezzel lényegében tá- mogatták a kifogásként felhozott argumentumot is.

Nyilvánvaló, hogy a férfiak között is vannak, akiknek nem volt meg az alkalmas tudásuk vagy gondolkodásuk a politikához, mégis élhettek az ezt biztosító jogaikkal, ellentétben a politikához ösztönösen értő vagy tehetséges nőkkel. A női elme erőtlenségéből fakadó okként említették azt is, hogy döntéseikre sok esetben nagy befolyással hatnak a férfiak és ezzel értelmét veszítené az a választójog melletti indok, hogy ezzel a nők saját akaratukat érvényesítenék. Ez sem igaz, ugyanis a korszakban sok volt az egyedül élő, önálló életvitelt folytató asszony és továbbra sem helyénvaló az az általánosítás, hogy a nők bármiféle szellemi lemaradásban szenvedtek volna, mely miatt ne tudták volna békés úton érvényesíteni akaratukat, akár férjükkel szemben. Tudományosan bizonyított kifogásként fogalmazták meg az akkori konzervatív férfiak, akik nem támogatták a politikai jogok kiterjesztését a nőkre, hogy a nők agyvelejének mérete kisebb a férfiakénál, emiatt szellemi alárendeltséggel bírnak a férfiakkal szemben, valamint sokkal szeszélyesebbek, amely veszélyeztetné az állam politika stabilitását és annak esélyét erősítené, hogy a minőség és a komolyság súlyos romlása következne be. Ez az orvosok által alátámasztott tény, csupán csak biológiai szempontból adekvát, tekintettel arra, hogy az ember agya nem a benne található tudással arányosan nő, hanem a biológia fejlődésével összhangban. Viszont drasztikusnak tekinthető a különbség a férfiakat illetően az, hogy esetükben a jogokra való jogosultságok alapjául az értelmi képességeket vették, ugyanakkor a nőknél – a fenti indokok alapján – az értelmi és testi gyengeséget vették a jogokra való nem jogosultságok alapjául és használták fel egyetemesen ellenük ürügyként.⁷ Ezen utóbbi kifogások fennállását erősítette az 1874. évi XXXIII. törvénycikk 1. szakasza mely szerint továbbra sem volt a nőknek választójoga és ennek további igazságtalanságát mutatta, hogy a 6. és 7. szakasz a férfiak esetében a választási feltételeket a vagyon és kvalifikáció feltételeiben határozta meg.⁸

Feminista mozgalmak a választójogért

(A továbbiakban Dr. Máday Andor *A magyar nő jogai* című könyvében meghatározott, a feminizmus 4 korszakát fogom alapul venni és kiegészíteni egy 5. korszakkal.)

A feminizmus első korszakának tekinthetjük az 1780–1825 közötti időszakot, mely a francia forradalom előtt, az enciklopédista irodalom elterjedése során kezdődött, melynek keretei között először merült fel a nő mibenléte és helyzete, mint irodalmi és politikai kérdés. Ez az időintervallum egészen a nagy nemzeti újjáébredésig tartott. 1780-ban jelent meg az első, anonim, a nők ügyével kapcsolatos antifeminista munkák. Ezen röpiratok a férfi osztályszellem erősítését szolgálták a nők osztályszellemének elnyomásával, továbbá kritizálva a felvilágosodás női jogi hatásait. A nőket először pártoló röpirat 1785-ben jelent meg Carberi Anna neve alatt, mely bizonyította, hogy a nők is emberek, és a férfiakat jelölte meg az elnyomásuk okaként. Következő jelentős lépés a Magyar Múza 1787-ben megjelent egyik számában *A tudós asszonyokról* szóló írás volt, amelyben élesen kirajzolódott a feminista gondolkodás és először merült fel a nők tanszabadságának gondolata. Meg kell említeni ebben a korszakban Bárány Pétert és Horváth Ádámot, akik kiálltak a nők politikai jogának fontossága mellett és kezdeményezték a nők részvételét az Országgyűlésben, amit sikeresen el is értek, habár a nők, ekkor még csak mint nézők vehettek részt az Országgyűlés ülésein. Fontos megemlíteni Dukai Takách Judit önálló feminista írónőt és munkásságát, mely nagy hatással volt a magyar feminista irodalom fejlődésére. Ennek egyik példája, hogy Berzsenyi Dániel 1815-ben ódát írt *Dukai Takách Judith*hoz címmel, mely elgondolkodtató állásfoglalás és egyben a feminista irodalom egyik jelentős műve. Lényeges mérföldkő volt a feminizmus történetében még az 1717 márciusában Hermina főhercegnő által alapított Pesti Jótékony Nőegyesület, amely a rászorulóknak segített. Ez volt a nők első állásfoglalása a kor szociális problémáit illetően.⁹

A második korszak az 1825 és 1867 közötti időszakot öleli fel, kezdetének a nemzeti újjáébredést és végének az 1868-ban az Országos Nőképző Egyesület végleges megalakulását tekinthetjük. Ezen időszak mind a történelem, mind a női mozgalmak szempontjából eseménydús volt. Takáts Éva Karács Ferencné a jobbágykérdést taglaló 1822-ben a *Tudományos Gyűjtemény* című hírlapba írt cikkei ürügyén a nőket erős támadások érték, mind a társadalmi életben való helyzetük miatt, mind az azon való felül kerekedésük okán a nemesesség konzervatív jelentős rétegétől. Van-e nőknek egyáltalán joguk a tudományos életben aktívan részt venniük kérdése merült fel a közéletben. A nők mellett állt ki Takáts Éva és foglalt állást a nők szellemi munkához való joga és érdekeinek védelmében. A felvilágosodás a nők ezreiben tudatosította, hogy nem a férfiak alárendeltségében kell élniük, hanem ugyanolyan jogok illetik meg őket, mint férfi társaikat. Kiemelkedő volt Csontos István 1830-ban Kassán kiadott könyve, mely a *Szép nem ügyvédje az asszonyt becset sértegető vádokok ellen* címet viselte, és az 1910. évi *Nő és Társadalom* folyóiratban is említésre került, mint a nőkérdés szempontjából nagy jelentőséggel bíró iromány. Szignifikáns alakja volt az időszaknak Brunswick Teréz grófnő, aki 1825-ben létrehozta a ma ismeretes óvodák elődjét Budán. A korszak egyik nagy fordulópontja az 1848-as forradalom, mely során a magyar nők bizonyították bátorságukat és hazaszeretetüket és ezzel a feminista gondolkodás is tovább terjedt. Ilyen említésre méltó hölgyeknek tekinthetjük Teleki Blankát és Leövey Klárát. Ebben az időszakban a forradalmi helyzettel indokolták, hogy a nők jogaival kapcsolatos lépések háttérbe szorultak, valójában továbbra is tudatosan elnyomták a nők törekvéseit. 1848 július 20-24 között rendezték meg az Országos tanügyi kongresszust, melyen egyetlen nőként vett részt Karács Teréz, Takáts Éva Karács Ferencné lánya. Meg kell említeni 1865 október 25-ét, amikor Veres Pálné Beniczky Hermin nőnevelésről szóló cikket publikált Jókai Mór a *Honban* című lapjában. Ennek hatására sikerült 1867 május 24.-én összehívnia egy értekezletet, melynek keretei között alakult meg 1868-ban a végleges Országos Nőképző Egyesület.¹⁰

Harmadik korszaknak az 1868 és 1896 közötti időszakot tekinthetjük. Kezdeté történelmi szempontból az Országos Nőképző Egyesület végleges megalakulása és az 1848-as forradalom és szabadságharc után az alkotmány helyreállításának éve. Végpontja 1896, amikor a nők előtt megnyíltak az egyetemek kapui Wlassics Gyula közoktatásügyi miniszter kezdeményezésére. 1869 október 17-én megnyílt a nők számára a Nőképző Egyesület Tanodája, mellyel Magyarországon a modern nőnevelés alapjai le lettek fektetve. 1871-ben létrehozta Egloffstein Amália bárónő a mai is létező *Nők lapját*, mely a nők szavazati jogát és annak bevezetését pártolta, ezeket a nézeteket hirdette az újság számos feminizmussal átitatott cikke is. A választójog kérdése mellett a nők egyenjogúságának kérdése is elkezdte komolyabban foglalkoztatni a közvéleményt és ezáltal a politikába is berobbant, mint megoldandó kérdés. Számottevő Majoros István képviselő munkássága, aki először a nők választójogának témájával kapcsolatban *A nőket és férfiakat minden téren egyenjogósító* tervezetét 1872 január 12-én az Országgyűlés elé terjesztette. A törvényjavaslat az országgyűlési ciklus alatt nem került tárgyalásra. A következő évben Majoros István már nem volt képviselő, ebből adódóan az ügy elaludt. További pozitív fejleménye még a korszaknak, hogy az 1886. évi XXII. törvénycikk kijelentette, hogy a nagykorú, hajadon, özvegy, elvált nők közvetve részt vehettek a községi gyűlésen. Ezen törvénycikk abból a célból jött létre, hogy a rendi országgyűléshez képest történő visszaesést korrigálja.¹¹

A negyedik korszak időszakának az 1896 és 1918 közötti éveket tekintjük. Ez a nők számára az egyetemek kapuinak megnyitása és a női választójog megszerzése közötti időszakot jelenti. Legjelentősebb dátuma 1904, amikor Glücklich Vilma és Schwimmer Róza megalapította a Feministák Egyesületét, ennek a korszaknak az uralkodó feminista mozgalmát, mely egy évvel később kiadta a *Nő és Társadalom* című lapot, mely havonta jelent meg és dolgozta fel a nők választójogának helyzetét a világban és hasonlította össze a magyar helyzettel, ezáltal is serkentve annak további terjedését

a társadalom körében A nők választójoga már égetően fontos kérdés volt, mert a világon, egyúttal Magyarországon is, eluralkodott az emancipáció de a választójog nélkül kiüresedett intézményrendszer volt. A feminizmus akkora kialakult hatalmas ereje elért a parlamentig is. 1903 és 1905 során a Hentaller Lajos és Barabás Béla is a nők választójogának támogatása mellett foglalt álláspontot. 1906-ban a Feministák Egyesülete által a képviselőkhöz intézett, a nők választójogára vonatkozó kérdésben 11 helyeslő szavazatot kaptak. Viszont a nők választójogának kiteljesedését Wekerle Sándor miniszterelnök és gróf Andrássy Gyula belügyminiszter ellenezte és ezáltal megakadályozta, ezzel nagy mértékben lassult a folyamat a cél eléréséhez. Említésre méltó esemény 1909 novembere, amikor a Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége egyöntetűen megszavazta, hogy női szavazati jogi szakosztályt alakít. Ezzel minden képkocka a helyére került, hogy küzdhessenek minden erőbedobással a nők egyenjogúságáért és a szerves részét képző választójog megszerzésért. Ezen időszak alatt tartott az első világháború, amely a nőknek kedvező helyzetet generált abból a szempontból, hogy a férfiakat berendelték a hadsereg sorai közé, emiatt addig nők által el nem látott feladatok kellett végezniük, hogy a háborús gazdaságot fenntartsák és támogassák a fronton harcoló férfiakat. Ezzel is tudták bizonyítani a férfiakéval azonos erejüket és szükségességüket a társadalomban. A háború után mindez elgondolkodtatta a politikusokat és rendkívüli változásokat hozott magával.¹²

A nagy fordulat és hatásai, majd a „kiteljesedése”

Az utolsó korszak az 1918 és 1945 közötti időszak volt, melyben a nők választójogáért a már említett 4 korszakban történt törekvések kiteljesedése következett be. Vázsonyi Vilmos tárca nélküli miniszter volt az, aki megtette az „első” lépést és benyújtotta 1917 december 21-én a törvénytervezetét, amelyben választójoggal akarta ellátni a nőket, habár szigorú censusokhoz kötve. A parlamenti vita során Vázsonyi Vilmos többször is felszólalt és hangsúlyozta a nők megváltozott helyzetét és szerepét a társadalomban a háború alatt és eb-

ből következően annak a fontosságát, hogy a választójogot kiterjesszék a nőkre is. Ennek ellenére a harmadik Wekerle-kormány Vázsonyi törvényjavaslatát figyelmen kívül hagyva elfogadta az 1918. évi XVII. örvénycikket, mely a választójogot teljesen más alapokra helyezte és a nőket teljesen kihagyta belőle. Azonban fordulópontot jelentett az 1918 október 31-e amikor a polgári forradalom győzött és hatalomra került a Károlyi-kormány, mely még abban az évben létrehozta az 1918. évi I néptörvényt, amely biztosította a nőknek a választójogot, amit az írni-olvasás tudáshoz, 24. év életév betöltéséhez és 6 év magyar állampolgársághoz kötötte. Később az életkort a Tanácsköztársaság idejében 18 évre szállították le 1919 áprilisában tartották az első olyan választásokat, amelyeken nők is részt vettek. A Tanácsköztársaság április 21-ei bukása után a megalakult Friedrich-kormány, mely az 1919. november 17-ei 5985. számú kormányrendelet keretei között változtatta meg a választójogi censusnak kritériumait. A nőkre ugyanazok a censusok vonatkoztak, mint a férfiakra, kivéve azt, hogy külön kikötés volt számukra az írni-olvasás tudás. Ezen kormányrendelettel a nők és választójoguk már közeledtek a teljes egyenjogúsághoz a férfikkal, de még mindig hátrányban voltak.

Következőleg Klebelsberg Kunó terjesztette be 1922 január 27-én az új választójogi törvényt, mellyel a választójog az egyenlőség aspektusából visszafejlődést mutatott, hiszen sokkal szélesebb körben és szigorúbb censusokhoz kötötte a nők választójogának feltételeit. Kiemelkedő női alakja volt a korszaknak Slachta Margit, aki az első nő, aki a passzív választójogával élve parlamenti képviselő lett. Kérdőre vonta a Klebelsberg-féle törvényjavaslatot és az abban erősen kirajzolódó, a nők és férfiak censusában tett különbségek értelmét. Hiszen a nők, ahogy a történelem is bizonyította, ugyanolyan sikereket értek el minden téren, csak sokszor még sokkal többet kellett dolgozniuk értük, továbbá ugyanúgy megszenveték a társadalom vagy gazdaság hanyatlásait, mint a férfiak. Végül a törvénytervezetből idő hiányában nem lett semmi.

Még ebben az évben kiadta Bethlen István a 2200/1922. miniszterelnöki rendeletet, melyben új cenzusokhoz kötötte a választójogi jogosultságot mind a férfiak és a nők számára. Majd ezen rendeletet később, 1925 július 7-én törvényerőre is emelték. Ezzel a miniszterelnöki rendelettel a nők kedvezőbb helyzetbe kerültek, mégis kevesebben tudtak szavazni, hiszen a korábbi 4 elemi iskolai végzettséget 6 évre emelték. Itt jelent meg először az arányos rendszeren épülő titkos választójog, mely a mai modern választójogi követelmények egyik alappillére. Ezt követően pótválasztások keretein belül választották meg Kéthly Annát parlamenti képviselőnek. 1938 május 5-én fogadta el a parlament a Darányi Kálmán miniszterelnök és Széll József belügyminiszter törvénykezdeményezését, melynek a fő célja a választás módjára vonatkozott, mely szerint titkos és kötelező a választás. Végző fordulatot jelentett a második világháború után a szovjet hatalomátvétel következtében megszületett 1945. évi VIII. törvénycikk, mely kimondta a választójog titkos, általános és egyenlő formáját, és a korhatárt a nőknek és férfiaknak egyaránt 20 évben határozta meg. Ezzel beteljesedett a nőknek a harca a választójog kivívásáért, melyet több mint két évszázadon át számos fantasztikus nő vívott kifogyhatatlan energiákkal és apró lépésekkel, de sikerült céljukat elérniük és ezzel nyertek ebben a társadalmi csatában a választójogukért.¹³

Összegzés

A tanulmányom során bemutattam azt, hogy a női akaraterő mennyire sok mindenre képes, főleg, ha egyszerre több is egyesül. A nők a férfiak általi teljes elnyomásból indulva körülbelül két évszázad alatt elérték azt, hogy szinte teljesen egyenrangúként kezeljék őket férfi társaikkal alkotmányossági és társadalmi szinten is. A nők általában mindenért kétszer annyira megdolgoztak, mint a férfiak, akiknek valahol természetes például a választójog és ez bizonyítja igazán, hogy nő társaink mennyire erősek voltak mind a múltban, a jelenben és lesznek a jövőben. Vakmerően kiálltak egy férfi központú világgal szemben és leverhetetlen kitarításukkal elérték a céljukat, ami a jelen esetben a választójog volt. Azonban a választójog elérése nem csak alkotmányossági szempontból volt fontos, hogy a politikai életben megfelelő keretek közt nők is részt tudjanak venni, hanem ezzel a nők kiléptek a férfiak robosztus kiszolgálása alól és elismerést kaptak világszerte, mint erős, független nők. A tanulmányom címe kétségbe vonja azt, hogy a férfiak mögött egy erős nő áll, mivel a nők nem a férfiak mögött állnak, hanem mellettük. Számomra a konklúziója a tanulmányomnak az az, hogy nincs olyan, amit egy nő kellő kitartással ne tudna véghez vinni, akármennyire is lehetetlennek látszik és sok szemszögből példaként szolgálnak azok a neves nők, akiket megemlésttem.

¹ DINER, Gusztáv: *A választójog*, 1910. Budapest, Kilián Frigyes utóda, kiadja: A férfiliga a nők választójogának érdekében

² SZÜCS Jenő: *Királyválasztás a középkori Magyarországon*. Digitális Tankönyvtár, Elérhető: <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/85-056/ch06.html> (Utolsó letöltés ideje: 2022.11.22.)

³ MÁDAY, Andor: *A magyar nő jogai a múltban és a jelenben*. Budapest, 1913. Az Athenaeum irod. és nyomdai R.-T. kiadása, 117. p.

⁴ MÁDAY, Andor: *A magyar nő jogai a múltban és a jelenben*. Budapest, 1913. Az Athenaeum irod. és nyomdai R.-T. kiadása, 134. p.

⁵ MÁDAY, Andor: *A magyar nő jogai a múltban és a jelenben*. Budapest, 1913. Az Athenaeum irod. és nyomdai R.-T. kiadása, 120. p.

⁶ DINER, Gusztáv: *A nő választójogáról*. Budapest, 1910. Kilián Frigyes utóda, kiadja: A férfiliga a nők választójogának érdekében

⁷ Márkus, Dezső: *A nő választójoga*. 1912, Budapest, Franklin-Társulat, magyar irod. intézet és könyvnyomda

⁸ MÁDAY, Andor: *A magyar nő jogai a múltban és a jelenben*. Budapest, 1913. Az Athenaeum irod. és nyomdai R.-T. kiadása, 121–122. p.

⁹ MÁDAY, Andor: *A magyar nő jogai a múltban és a jelenben*. Budapest, 1913. Az Athenaeum irod. és nyomdai R.-T. kiadása, 137–142. p.

¹⁰ MÁDAY, Andor: *A magyar nő jogai a múltban és a jelenben*. Budapest, 1913. Az Athenaeum irod. és nyomdai R.-T. kiadása, 143–155. p.

¹¹ MÁDAY, Andor: *A magyar nő jogai a múltban és a jelenben*. Budapest, 1913. Az Athenaeum irod. és nyomdai R.-T. kiadása, 156–162. p.

¹² MÁDAY, Andor: *A magyar nő jogai a múltban és a jelenben*. Budapest, 1913. Az Athenaeum irod. és nyomdai R.-T. kiadása, 175–181. p.

¹³ SIMÁNDI, Irén: *A nők parlamenti választójogának története Magyarországon. 1919–1945*, RUNICONline, Elérhető: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_nok_parlamenti_valasztojoganak_tortenete_magyarorszagon_1919_1945/ (Utolsó letöltés ideje: 2022.11.22.)

Comparative analysis of the absolutist regimes established by Louis XIV in France and Peter the Great in Russia

Written by: Petra Júlia Kovács

Louis XIV and Peter the Great were two of the most significant and powerful rulers in seventeenth- and eighteenth-century Europe. With their decisions and actions, they had a great influence over the development and future of their country and wrote themselves into history. They are the embodiment of absolutism, a form of government which witnessed its peak during their reign. This essay will examine France and Russia in that era, more precisely the regimes established by Louis XIV and Peter the Great. In addition, similarities and differences between these two extraordinary men will be highlighted. After that, the essay will attempt to decide which one should be considered to have been more 'absolutist'.

The legal basis of power, state organization and administration, system of government

During the reign of the Sun King, the state administration of France was radically altered. After winning in the internal battles and revolts, which became known as the Fronde, he began to build his own state apparatus. In his work dedicated to his heir (*Mémoires et instructes pour le Dauphin*) he explains his concept of absolute power: the monarch is born to rule by divine right and is answerable to no mortal being, and as Carsten says, 'the position of monarch is seen as the source of special qualities'.¹ Accordingly, following his father's policy, who did not convene a meeting of the Estates General, Louis XIV did not share power either. The Parliament in Paris lost its role, and, after the death of Cardinal Mazarin, Louis did not choose a new Chief Minister.² He surrounded himself with loyal nobles and was firmly committed to building an absolute and centralized state.

Russia's government system was very out-of-date and disproportionate when Peter the Great ascended the throne, thus it was necessary to modify it. Peter desired to restructure it on the Swedish model, and during his reign he made a series of decrees. The Duma was replaced by the new executive council, the Senate in 1711.³ In the subsequent years, the Tsar established ten colleges (government departments) which took the place of old Pri-kazes. The most fundamental change was the separation of admin-

Peter I Russian tsar

(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/5/5a/Peter_de_Grote.jpg/250px-Peter_de_Grote.jpg)

istration and justice.⁴ Another remarkable step was the establishment of the Table of Ranks in 1722, which had a huge impact on the Russian society (for example, by providing work and livelihood

for middle-class and poorer youth) and proved exceptionally durable.⁵ To be capable of arranging the administration of a state with giant territory more orderly, the Tsar created fifty provinces, subdivided into districts. Although all this might show that power in Russia was divided between several organizations, the decision maker, therefore the main figure of the whole system was, undoubtedly, Peter the Great who, like Louis XIV, expected loyalty amongst his court and ministers.

Society

The structure of French society, accounting some 28 million people, was extremely incommensurate.⁶ Ninety percent of the population was made up of peasants who did not possess any rights. They suffered heavy taxation (they were forced to pay to the church, the state and landlords as well), which was the reason for not being able to buy products. As a consequence, they were self-sufficient. Tax rises brought poverty to an increasingly hopeless situation.⁷ The citizenry in France, eight percent of the population, was less strong in

terms of capital than in England. Some of them lived as landowners, but the other half, those who were educated people, rose to the officials and were given the noble title. Louis XIV weakened the nobility, which only covered the remaining two percent, and made them feel inferior. They enjoyed tax exemption in exchange for the recognition of the king's absolute power. In the rigidly hierarchical society the monarch reigned supreme. As Doyle claims, *'it was he who created and confirmed the rights, distinctions and privileges of his subjects, and acted as the arbiter of their claims and disputes'*. Summarizing this with a famous saying, 'as the king wishes, so wishes the law'.⁸

Even though only 12 million people lived in Russia at this time, the populace was dispersed in the vast country, so population density was quite low. Only Moscow could compete with Western European cities, most of the dwellers lived in small towns and villages. Peter the Great was determined to reform the domestic structure of Russia, and left lasting marks on the social development of his country. For instance, education became compulsory, and the landowning, officer and directing classes were obliged to go to school to the West.⁹ Another already mentioned innovation was, as Sumner says, that rank displaced pedigree or wealth in the administrative and social scale.¹⁰ Both aristocrats and generals had to join the army, though they had to fulfil very different tasks. It is worth mentioning that Peter's efforts to improve the status of women, at least in the nobility, were also outstanding: elite women socialized more by being invited to participate in banquets and drinking parties.¹¹ Nonetheless, Semenova explains that these women would have much less opportunity to do socially useful activities than the wives of peasants, because the latter would work hard with their husbands.¹² It is still undeniable, however, that in eighteenth-century Russian families the domination of the man remained unwavering, and there was no sign of gender equality. The top of the society, obviously, was the ruler here as well.

Economy and trade

Since the maintenance of absolute monarchy was tremendously costly, both rulers endeavored to develop the economy and to increase their incomes. Colbert, one of the ministers of the Sun

Colbert, tax consultant of the Sun King

(<https://pbs.twimg.com/media/FEUj0MPXsA4C5i1?format=jpg&name=4096x4096>)

King, is associated with the creation of mercantilism, the first state-level economic policy. Its purpose was to reach an active foreign trade balance, in other words, that the value of exports exceeds the value of imports.¹³ To this end, Colbert heightened import duties and abolished the customs frontiers within the country, thus securing competitive advantage for French producers. This procedure is called protectionism.¹⁴ Guilds were replaced by manufactories, foreign craftsmen arrived, and currency and measurement system got unified.¹⁵ This boosted trade, and royal incomes started to grow.

Peter the Great, having learnt European habits and acknowledged the modernity and efficiency of European economies, voiced reforms in order to westernize Russia. To foster industrial development, nearly a hundred factories were set up and a College of Manufactures was created in 1719.¹⁶ Equally to Louis, Peter also pursued a protectionist policy, and ordered that merchants should be organized into trading companies. Moreover, not only did he make commercial treaties with foreign states, but opened up the Baltic.¹⁷ That way the growth of Russian trade and shipping could be stimulated. The Tsar's celebrated economic and technological changes were achieved thanks to this westernization and his determination.

Army, warfare, wars

Louis and Peter resembled in the way that they fundamentally reformed the army and ensured the thorough training of soldiers. For Louis, military glory appears to have been more important than anything else. To earn reputation for France, he collaborated with Louvois, his Defence Minister, and they created a gigantic standing army of approximately 360,000 soldiers.¹⁸ Louis established officer training schools and provided state funds for the feeding and proper equipping of troops (weapons, uniforms) to the detriment of the civilian population.

Effective wars required technically competent troops and well-qualified leaders, so Peter the Great set about creating a modern army.¹⁹ As a first step, conscription was introduced, and for training soldiers, a navigation school was set up in Moscow and a naval academy in St. Petersburg. Peter placed the burden of recruiting and equipping the army on the state.²⁰ He introduced a poll tax, which, as Lockyer enunciates, *'produced far greater sums than anything known before'*.²¹ Much of that money was spent on heavy industry to provide the army with up-to-date weapons. By the end of his reign, only the French army exceeded the Russian military forces.

The Sun King, driven by a passion for supremacy, waged a series of wars against states of the continent in order to obtain hegemony.²² After the triumphant First Dutch War (1672-1678), which extended France's frontiers, less successful ones came, such as the War of the League of Augsburg (1688-1697) or the War of the Spanish Succession (1701-1714).²³ Although Louis XIV had acquired colonies (Madagascar and a North American area, which he, not surprisingly, named Louisiana), they were of little significance. What is more, the extremely costly wars without serious results led to the state's indebtedness and to an increase in dissatisfaction with the royal power.²⁴

The objective of Peter's foreign policy was to raise Russia to the level of European great powers and to expand its trade. Following the humiliating defeat of Russian forces at Narva in 1700, which prompted the Tsar to bring about reforms, the transformations and years of hard work did actually yield improvements.²⁵ His most important war was the Great Northern War (1700-1721) against Sweden. Thanks to the decisive victory in Poltava in 1709, Russia secured access to the Old Continent via the Baltic.²⁶ From this point Europeans had to count with Russia as a new leading power. Similarly to Louis XIV, Peter also acquired colonies: the Kuril Islands and the Kamchatka Peninsula.

Painting of the Great Northern War

(https://weaponsandwarfare.files.wordpress.com/2019/03/1210px-battle_of_dc3bcna_1701.png)

Versailles and St. Petersburg

Attention must be drawn to another similarity between Louis and Peter: they constructed a new, glamorous place that became a symbol of their power. The Sun King built the largest and most magnificent palace of Europe in Versailles, near Paris, which *'dazzled the whole western world'*.²⁷ Richly gilded apartments and breathtakingly beautiful gardens illustrated and enhanced Louis's glory and power. He put emphasis on propaganda, and writers (for example, *Molière* or *Racine*), musicians, painters and architects were expected to *'place their talents at the king's dis-*

posál'.²⁸ As a result, the palace of Versailles developed into the centre of monarchy and the image of French absolutism.

At the estuary of the Neva River, Peter built a new capital city, St. Petersburg – named after the apostle, not the Tsar, but association is inevitable.²⁹ As Louis XIV did, the Tsar also invited tens of thousands of foreign workers to design public buildings, starting with the Cathedral of St. Peter and St. Paul.³⁰ Although his Winter Palace was a wonderful building, Peter did not spend much time there. However, not only did St. Petersburg symbolize Peter's eagerness to europeanize Russia, but served as a military centre as well.³¹ Moreover, nobles were encouraged to leave Moscow and settle within this city, which, from then onwards, was equal to the heart of his court – though not at the same level as Versailles in France.

The personality of Louis XIV and Peter the Great

Lastly, it must be made clear that their personalities differed very much. Louis XIV was known as a self-confident, charismatic monarch. At the beginning of his reign (he was five years old when he came to the throne), he was

1. Louis XIV French king
(<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/7/71/Louis1667.jpg/200px-Louis1667.jpg>)

helped by his mother and Mazarin, but later he ruled alone. He profoundly believed that he had been chosen to rule by God, and used religion to earn people's admiration.³² He was likely to present himself as the head of the Church, and with the expulsion of Huguenots in 1685 he succeeded in 'occupying the place of Catholic Majesty in the world'.³³ He never went to battle, and many of his reforms, therefore the development of his country, were thanks to his excellent, talented ministers (Louvois, Colbert).³⁴ Louis was blinded by the priority of dynastic interests, and he drifted his country to the edge of state bankruptcy.

Peter the Great had grown to great stature as a statesman, warrior and ruler.³⁵ He was more methodical and diligent. He invested a stupendous amount of energy into the implementation of his inventions, many of the most significant imperial decrees were drafted by him. He was characterized by a fascinating physical presence, so he often went to war. He did not use religion as Louis XIV did, and reduced the standing of the Orthodox Church. As Hosking claims, 'his personal beliefs contained elements very alien to Orthodox tradition'.³⁶ This was probably a consequence of his European journeys. His terrifying individuality, legendary cruelty and terrible temper also made him famous. Even his own son, Tsarevich Aleksei was rumored to have been imprisoned and tortured to death on the orders of his father after 'long years of being ruthlessly ignored and neglected by him'.³⁷

Conclusion

To summarize, similarities and differences can equally be discovered between Louis XIV's and Peter the Great's regimes. Having analyzed them, it can be said that the Sun King raised up a country which had already been prestigious before, whereas Peter the Great managed to consolidate his power in a previously undeveloped Russia by importing a completely new Western concept. They made diverse changes in state administration, and although both of them subordinated economy to the modernization of the army and the fulfilment of their military objectives, they did it very variously. The only thing which was greater than the popular discontent triggered by heavy taxation was the difference between their personalities. Admittedly, they ruled absolutistically, leaving an immense impact on their states for future generations (to illustrate, Versailles and St. Petersburg), but on the basis of the examined aspects, it is more correct to see Louis as more 'absolutist'. Even though in theory both rulers were committed to the realization of absolute monarchy, in practice Louis's nation was more oppressed by the king's demands, and he was more likely to abuse French people in the name of 'his superiority of divine origin'.

¹ CARSTEN, Francis Ludwig: The New Cambridge Modern History: Vol.5 The Ascendancy of France, 1648-1688. Cambridge, 1961. Cambridge University Press. 97-98 p.

² WIESNER-HANKS, Merry: Early Modern Europe, 1450-1789. Cambridge, 2006. Cambridge University Press. 330 p.

³ LOCKYER, Roger: Habsburg and Bourbon Europe, 1470-1720. London, 1974. Addison-Wesley Longman Ltd. 519 p.

⁴ SUMNER, Benedict Humphrey: Peter the Great and the Emergence of Russia. New York, 1962. Collier Books. 116 p.

⁵ HOSKING, Geoffrey: Russia and the Russians: A History. Cambridge, 2001. Harvard University Press. 204 p.

⁶ DOYLE, William: Old Regime France. Oxford, 2001. Oxford University Press. 148 p.

⁷ DOYLE 2001. 149 p.

⁸ HATTON, Ragnhild Marie: Louis XIV and Absolution. Berlin, 1976. Ohio State University Press. 26 p.

⁹ SUMNER 1962. 135 p.

¹⁰ SUMNER 1962. 139 p.

¹¹ DICKENS, Arthur Geoffrey: The Courts of Europe: Politics, Patronage and Royalty, 1400-1800. New York, 1977. Thames & Hudson. 278 p.

¹² SEMENOVA, Lidiá Nikolaevna: Erkölcsök és szokások Nagy Péter birodalmában. Budapest, 1989. Gondolat Kiadó. 138 p.

¹³ COLE, Charles Woolsey: Colbert and a Century of French Mercantilism. New York, 1939. Columbia University Press. 226 p.

¹⁴ COLE 1939. 427 p.

¹⁵ COLE 1939. 10 p.

¹⁶ LOCKYER 1974. 520 p.

¹⁷ LOCKYER 1974. 520 p.

¹⁸ DOYLE 2001. 151 p.

¹⁹ WIESNER-HANKS 2006. 357 p.

²⁰ HOSKING 2001. 196 p.

²¹ LOCKYER 1974. 519 p.

²² DEHIO, LUDWIG: THE PRECARIOUS BALANCE: FOUR CENTURIES OF THE EUROPEAN POWER STRUGGLE. NEW YORK & TORONTO, 1962. ALFRED A. KNOPF. 90 p.

²³ CARSTEN 1961. 221 p.

²⁴ DOYLE 2001. 151 p.

²⁵ LOCKYER 1974. 518 p.

²⁶ WIESNER-HANKS 2006. 357 p.

²⁷ LOCKYER 1974. 491 p.

²⁸ LOCKYER 1974. 491 p.

²⁹ HOSKING 2001. 206 p.

³⁰ HOSKING 2001. 206 p.

³¹ HOSKING 2001. 206 p.

³² CARSTEN 1961. 233 p.

³³ DEHIO 1962. 75 p.

³⁴ CARSTEN 1961. 241 p.

³⁵ SUMNER 1962. 163 p.

³⁶ HOSKING 2001. 198 p.

³⁷ DICKENS 1977. 268 p.

Nationality politics and the question of language on the dawn of the Austro-Hungarian Compromise

Written by: Krisztina Réka Nagy

One of the most determining elements of the 19th century Hungarian politics the politics regarding non-Hungarian nationalities of the country, that accompanied the Hungarian history quasi all the way along as the burning question of the rights and autonomy of the minorities living on the country's area. The relationship of Hungarian nation – and within that, mostly the all-time leadership – and the different nationalities non-Hungarian nationalities was far from free of conflict and by the end of the 18th century, beginning of the 19th century carried so much tension, that – as the determining statesmen of the reform era saw it clearly – the attempt of solution broadened into a key issue in our homeland.

The current study's aim is to present the above-mentioned, 19th-century issue of nationality, focusing on the attitude of Hungary and its leaders towards the different non-Hungarian nationalities living in the country, somehow giving a general picture of the Hungarian idea of autonomy and rights regarding minorities. In the context of this, the nationality policy of the two leading politicians of the age, Ferenc Deák and Baron József Eötvös, is explained in more detail, as the ideas of the two statesmen are examined in more detail. In addition, naturally, the Act 44 of 1868 on Ethnic Equality – which plays a key role in this study – is being interpreted as an act of language, examining its linguistically relevant elements regarding non-Hungarian nationalities.

The contradiction of liberal nationalism in the reform era

By the 1830s and 1840s, liberalism had become the dominant system of ideas in Hungary, which was still struggling with the delay compared to the Western states. However, the line, which basically followed the Western pattern and was based on the idea of freedom, with its set of ideas drawn

from the Enlightenment, also treated the idea of nationalism as a concept inseparable from liberal progress, as it was also deeply intertwined with increasingly stronger nationalism. The close connection of these two concepts was, of course, strongly suggested by the historical antecedents of the Hungarians, insofar as the civil liberties granted by liberalism were washed away by the image of the freedom, unity, and exclusivity of the nation. *The “mutually presupposing symbiosis of progress and nation”*¹ thus basically envisioned the members of a previous society, deprived of rights, and based on feudal inequalities, in a civil state based on equality of rights, presuming civil liberties, which eventually emerged in the age of dualism.

However, the inclusion of all citizens of the homeland, in the community of freedom, regardless of ethnicity, brought to life one, if not the most significant problem of the age: following the logic of development, liberalism brought to life the process of becoming separate nations in the circles of non-Hungarian nations as well. Such an awakening of these nationalities can thus, to some extent, be considered, as an indirect effect of the Hungarian liberal nationalism explained above.²

However, the concept came into conflict with itself very quickly. Although it was fundamentally based on the equality of rights above-mentioned as a cornerstone, its nationalist feature clearly favoured territorial integrity. According to this, it rigidly insisted on the recognition of the Hungarian nation as the only nation, thus creating a fundamentally distorted picture of the definition of the nation itself. This is also shown by the issue of language, most relevant in this study, as the idea recognized Hungarian as the only state language. This further strengthened the artificial notion of a *political nation*, as it fundamentally rejected the opposite notion of *cultural nation*, which stated that “a given nation is united by common cultural

values, that is to say, primarily in the common language, customs and traditions, and individuals are part of the nation regardless of the geographical location of their residence and their relationship to the state border, provided that these values are internalized". Although the above-mentioned language policy step (making the Hungarian language the only state language) can be fundamentally justified, the step in which the Hungarian political elite realized the exclusivity of the Hungarian language in almost all areas of public life has already become unacceptable to non-Hungarian nations.³

The above-mentioned contradictions substantially determined the Hungarian and non-Hungarian differences, heated by their own nationalisms. As the increasingly violent assimilation essentially began and the granting of fundamental freedoms demanded by the non-Hungarian nations was still pending, a significant part of the minorities rejected the entire liberal reform movement in Hungary. The tense atmosphere of the reform failed to deal with this issue. According to János Varga, *"Hungarian liberalism has fallen into the inevitable trap of history in Hungary"* because, by ignoring ethnic relations, it *"wanted civil liberty for a disenfranchised mass, slightly more than half of whom belonged to other ethnicities, as a result, this freedom could, in principle, have increased the weight of this population with mother tongues other than Hungarian"*.⁴

The dominant politicians of Hungarian nationality politics

In the following, a brief summary is given of the views regarding the question of nationality of the two great pioneers of the Nationality Act of 1868, Ferenc Deák and Baron József Eötvös. Although Deák and Eötvös, as the most prominent liberal statesmen of the road to the Austro-Hungarian Compromise and then the dualistic monarchy, approached the issue of minority rights and autonomy from completely different directions, their perspectives complement each other perfectly: the fruit of this fortunate symbiosis was the aforementioned act, which was clearly far-reaching in retrospect.

The efforts of Ferenc Deák, who was already outstanding during the reform era and took on the role of Minister of Justice in the Batthyány administration after the revolution of 1848, are unquestionable in today's Hungarian collective consciousness. However, there is less talk about Deák's ideas regarding the issue of nationality and about his active participation in the birth of the Act 44 of 1848 about Ethnic Equality.

Deák focuses on the concept of "a political nation", its creation and the characteristics of its definition form the cornerstone of his approach.⁵ *"Deák is builds on the solid foundation of the Hungarian constitution and listens to his sense of justice and conscience when confronted with the issue of non-Hungarian nations"*⁶ writes Imre Mikó, referring to the fact that while another great pioneer of the Nationality Act, Eötvös sees ethnic movements as a manifestation of the dominant ideas of his time, Deák considers the settlement of the issue by law to be crucial as part of the development of the Hungarian constitution. According to this, recognizing the far-reaching reforms of the Acts of April 1848 in terms of the historical constitution and leaving Werbőczy's the notion of a *Hungarian noble nation (populus werbőczyanus)*, he calls for the spread of the concept of *one political nation* in line with the nationalism of the 19th century. In this new concept, not only the lower class of the population, but also the non-Hungarian nations - as a state-forming factor similar to the Hungarian-speaking people, as "citizens of the homeland" - have been included, regardless of their different mother tongue, culture or religion.⁷ Thus, Deák undoubtedly opposes the interpretation of the concept of nation in which only Hungarian speakers would be included, but clearly describes the political community as unified and Hungarian: he strongly rejects the granting of special rights of any kind, as it could endanger the unity of the country. This, of course, does not mean that the idea of equality is less important in his policy: in order to preserve and nurture the cultural identity of the individual, he considers it essential to ensure the protection of fundamental linguistic, cultural and religious rights

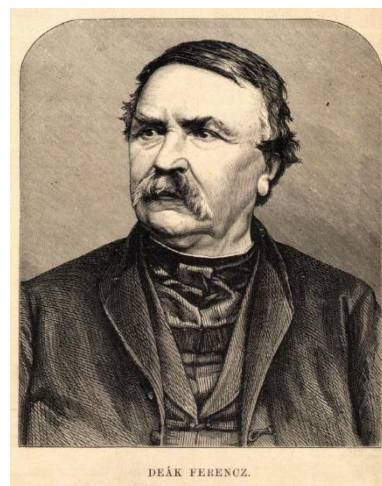
for members of non-Hungarian nations.⁸ In addition, however, he did not consider any wider legal protection or autonomy justified. The exclusivity of a political nation is perfectly illustrated by Deák's response to György Stratimirovics, who objected to the wording of the Compromise Act: „As we put these words into the response proposal, we had no intention of provoking any political debate regarding any principal. We have only stated the idea that we and them, too, should be free and independent, and then we will negotiate with them. Whether in singular or plural, this idea is in it. As for the question itself, I believe that there is only one political nation in Hungary. However, this subject is in no way subject to discussion here; for we will still have a discussion, we will consult on the issue of nationalities, and those who have difficulty will have a way to discuss and speak there. I only declare to reassure those who are concerned that it is just a resemblance that as one free nation with the other free nation, we want to dissertate with them. (Right! Stay!)”.⁹

It is clear from his aforementioned movements that Deák's nationality policy is based on rationality and pure morality, and that "his attitude towards the question of nationality is also characterized by sharp logic and iron consistency".

One of the remarkable events, for example, was when Illés Macellariu began his speech in Romanian and then withdrew his speech as a result of interruptions. Deák then spoke with his usual composure that it was essential to observe the official language of the parliament (Hungarian): „Every patriot, be it Hungarian, Romanian, Serbian or Slavic, must know the first rule of freedom, that the law of the state to which we belong and in which we live must be respected. (Approval.) It would be very sad if, now that our constitution had been restored, we were to purposely break the law that still existed and had not been changed. The law is clear; how much it will be necessary to keep this depends on the wisdom of the house, but as long as it exists, we must adapt to it”. Deák then continued: “The aspirations of non-Hungarian nations in our age seem as modern as the religious strife once did; but

*I hope from God that we have either reached or are close to the time where man's honour is not judged according to the catechism, so will the time come when man's honour, value, suitability is not judged according to grammar and dictionary. (Approval.) Let's wait for this time, and in the meantime be fair and patient with each other, without irritation we will solve the question before us much more easily than with the far-reaching flood of irritability that leads us not to a goal. (Like.)”.*¹⁰

Also, a noteworthy case is Deák's speech on the issue of the Serbian National Theatre, following which the motion of Dimitrievics Milos (in which he called for a vote of 5,000 forints in aid) was approved by the National Assembly.

DEÁK FERENCZ.

Ferenc Deák

(Vasárnapi Ujság, 23. évf. 6. szám (1876. február 6.) 1. p.)

In this speech, Deák stated: “In this part, I follow the principle - what I will, if necessary, present in more detail when discussing the issue of nationality - that since I recognize the united undivided Hungarian nation as a

political nation, everything that happens on behalf of the state, should happen on its language as well. But for theatre to be a political space in which this principle must be applied, I do not see. Nor do I want to follow a different principle on the issue of nationality than what I see as just. I will not be guided there either by how satisfied the members of one or another nationality will be, but by the sense of truth, following how much I myself will be satisfied with the opinion which is presented, in terms of truth; but there is no way I can reconcile with the truth that the state, which is a politically unified and undivided Hungarian state, spends on the theatre itself as a Hungarian-speaking and cultural

*institution alone and exclusively for people of one language and nationality. In that regard, I think it is either all or none. (Approval.) If we are not in a position to give all, let us say that we are not giving them”.*¹¹

If we examine the Hungarian nationality policy, we cannot skip the work of Baron József Eötvös, especially because the issue of nationality between '48 and '68 is highly characterized by his work, during this period he was clearly the number one nationality expert in the country.

In his work, which perhaps best expresses his views on the issue, the *Uralkodó eszmék* of 1854 - the first volume of which was published in 1851 and the second volume in 1854 in German and Hungarian, and which will be briefly presented in this study - *“looks at the question of nationality from the perspectives of history and philosophy”*.¹² In his analysis, he explains that the great dominant ideas of history have been misinterpreted by the political movements of the 19th century, creating an insoluble conflict between equality, freedom, and nationality. He considers the latter to be particularly destructive: *“The basis of all national aspirations: a sense of superiority; its purpose is to rule”*¹³ he writes in his work aforementioned. According to this, Eötvös basically sees the formation of a self-consciousness organized on the basis of language, in which linguistic belonging begins to become the cornerstone of nationality. It is important to emphasize, however, that he defines the idea of nationality in a highly secondary way to freedom and equality, suggesting that while the former two serve all members of society, ethnic aspirations ultimately only realize the will of a narrow group.

It is also determinant that, although he does not yet attribute as much power to national aspirations at the time his work is written, the statesman considers this fire-like segregation on a linguistic basis the ultimate threat to the Kingdom of Hungary, and more broadly to the Habsburg Empire. According to his analysis the nationalities that want to break away may eventually upset the balance of the European world order.¹⁴

Eötvös, therefore favours the existence of freedoms as an important cornerstone of the ideology of liberalism over collective national rights. By providing citizens their fundamental rights, regardless of nationality, and by providing local and regional municipalities the chance to flourish their own language, customs, and traditions, he basically addresses the very urgent issue of non-Hungarian nations.¹⁵ In addition, according to the Baron, in the system of progress, the smaller nationalities merge into the larger nationalities with an inevitable fate: *“As the development of civilization, the number of nationalities gradually decreases. (That's right.) First, in the first beginnings of civilization, some families formed a nationality. These, united and fused together, form a larger and larger nationality. And so, the progress of civilization is undoubtedly threatening to nationalities. We Hungarians are exposed to this danger, our Croatian brothers are exposed, other nationalities living in our country are exposed, so all smaller nationalities are exposed. But how can we protect ourselves against this danger? By wrapping each nationality, like a mummy, in acts (Vivid Approval), in the burial chamber of judiciary? (Outbreaking noisy approval.) In our century, what does not live has no future. (Prolonged noisy approval and applause.) If we want to insure ourselves against the rising flood of civilization, let us set ourselves high! (Like.) The tide covers miles of plateau; but each rock that stands higher will rise and rise forever. (Noisy applause)”*.¹⁶

The Nationality Act as a language act

Although Act 44 of 1868 did not meet the needs of the non-Hungarian nations of Hungary, and certain problems arose in connection with its implementation, it can be considered one of the most advanced minority regulation in Europe, recognizing the equality of non-Hungarian nationalities among the first.¹⁷

As a starting point for a brief analysis of the law, the title and the preamble more closely must be examined more closely, insofar as they formulate a basic thesis that permeates the entire act. According to the preamble of Act 44 of 1868 on

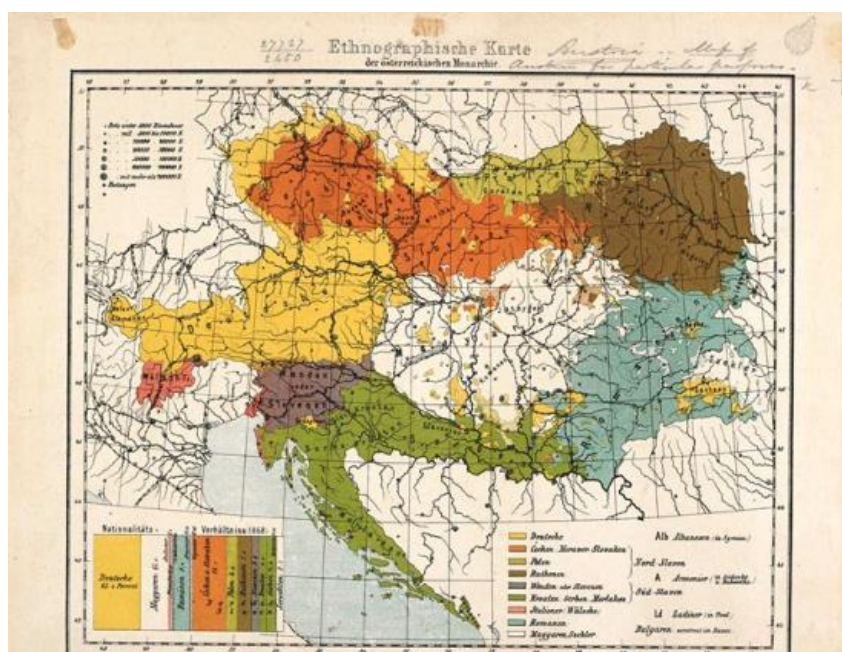
Ethnic Equality “as all the citizens of Hungary form a nation in political terms according to the principles of the constitution as well, the indivisible unified Hungarian nation, of which all citizens of the homeland, regardless of their nationality, are equal members; this equality can only be subject to special rules for the official use of the various languages in vogue in the country, and only in so far as the unity of the country, the practical capacity of government and administration and the accurate administration of justice require; the full equality of citizens, in all other respects stays intact, with regard to the official use of the various languages, the following will serve as a standard.”¹⁸ The first element to be emphasized in the preamble is the full equality derived from the concept of *one political nation*, which belongs to all members of the Hungarian nation, regardless of nationality, according to which the emancipation of nationalities can be interpreted as a means of unifying the nation. Furthermore, however, the legislator cites a single exception to equality, namely the “official use of the various trending languages in the country”, which nevertheless institutionalises certain levels of “specific rules” in these respects. According to this, the limitation already mentioned could be based only on the unity of the country as a requirement, the practical possibility of government and administration, and the functioning of the judiciary. Thus, although the title of the law suggests a more comprehensive regulation, the legislator, laying down full equality already in the preamble, takes a more detailed position on issues of language. We can thus speak much more of a language act when it comes to Act 44 of 1868 insofar as it most identified individual nationalities with their language, following the notion of “the nation lives in its language” of the time.¹⁹

Clarifying the linguistic nature of the article of the law, we can also find an important demarcation within the issue of language use: the Nationality Act of 1868 makes a strong difference between private language use and official language use.

As the preamble only foresees restrictions on the official use of the language, and no other legislation in this era provided restrictions on the use of private language, it can best be concluded that Act 44 of 1868 allowed nationalities to use their own language as they wished regarding the informal use of language. Of course, with a deeper analysis, the picture of full autonomy of private language use is somewhat undermined: although the law did not really regulate all areas of the informal side of ethnic language use, its provisions reveal areas of the “grey zone” between official and informal use.²⁰ Such is the case with Articles 14-16 of the Act, restricting the use of language use of churches and parishes, which did not enjoy freedom of language use according to the act.²¹ Article 26 of the Act is also worth emphasizing, according to which non-Hungarian were free to set up various “lower, middle and upper schools” under this Act: for this purpose and “other means of promoting language, art, science, economy, industry and trade to set up institutions”, the act allows non-Hungarian nations to form associations or unions.²² In summary, regarding the unofficial use of language, the state has basically institutionalized the freedom of language-related freedom, the freedom of language, by weakly regulating the mentioned sections and by omitting further rules. Although Article 1 of the Act designates Hungarian as the state language of Hungary, thus emphasizing the Hungarian language, making it “first among equals”, by continuing to regulate the official use of the languages of other non-Hungarian nations, suggests that the official use of the language is not necessarily limited to the state language.²³ In the following, the main points of official use of the language are examined. Article 1 affects the institution of legislature, as according to the provision “the language of the deliberations and case management of the Hungarian Parliament is still only Hungarian; the laws are drafted in Hungarian but must also be published in an authentic translation in the language of all other nationalities living in the country”. In addition, Article 2 and 20 of the Act should be highlighted, which provide, within certain limits, a non-Hungarian alternative regarding

the language of record keeping and case management of the legislature.²⁴ Another important point is the regulation of judiciary system: Articles 7 to 12 of the Act require the use of non-Hungarian languages at all points in both civil and criminal trials, ensuring the equality of non-Hungarian citizens before the law.²⁵ Of course, provisions on public education cannot be passed either: in this respect, Article 17 of the Act should be emphasized, according to which the state *“is obliged to ensure that citizens of any nationality living together in larger masses should be able to learn on their mother tongues near the areas in which they live until higher academic education begins”*, and mention should be made of the secondary and higher education and

university departments set up under Article 18 and 19.²⁶ Thus, by interpreting the “special rules” of the law, it can clearly be concluded that although the law itself adheres closely to the concept of a *political nation*, with its provisions on legislation, administration, justice and public education it calls for the development of a state with at least seven languages (Hungarian, German, Croatian, Romanian, Slovak, Serbian and Ruthenian), thus indirectly recognizes the officiality of these languages.²⁷

Nationalities of the Austrian Empire in the 19th century

(<https://blogs.bl.uk/european/2017/07/peoples-and-languages-of-the-austrian-empire-in-19th-century-ethnographic-maps.html>)

¹ ERDŐDY, Gábor: A horvát kérdés a magyar polgári nemzet megteremtésének kontextusában (The Croatian Question in the Context of the Creation of the Hungarian Civic Nation). *Jogtörténeti Szemle* (Legal History Review), No. 1-2, Budapest, 2019. Gondolat Kiadó, 60. p.

² ERDŐDY 2019. 59-60. p.

³ ERDŐDY 2019. 59-60. p.

⁴ VARGA, János: Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején. (Hungary searching for its place. Political ideas and concepts in the early 1840s). Budapest, 1982. Akadémia Kiadó, 42. p.

⁵ GÁNGÓ, Gábor: Deák Ferenc politikai elvei és eszményei. (The political principles and ideals of Ferenc Deák). 2003/3, *Kisebbségkutatás*, <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00019/pdf/01tan01.pdf>

⁶ MIKÓ, Imre: Eötvös és Deák nemzetiségi politikája. (The nationality policy of Eötvös and Deák). 1944/3, *Hitel*, 143. p.

⁷ MIKÓ 1944/3. 145-146. p.

⁸ Újszó Online (New Word Online): Deák Ferenc és a nemzetiségi kérdés. (Ferenc Deák and the issue of nationality). <https://uj szo.com/kozelet/deak-ferenc-es-a-nemzetisegi-kerdes>

⁹ KÖNYI, Manó (collector): Deák Ferenc beszédei. (Speeches of Ferenc Deák). No. III, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Deak-deak-ferenc-munkai-8751/deak-ferenc-beszedei-2AE/iii-kotet18611866-1378/magyarorszag-on-csak-egy-politikai-nemzetiseg-van-1B58>

¹⁰ KÖNYI, No. IV, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Deak-deak-ferenc-munkai-8751/deak-ferenc-beszedei-2AE/iv-kotet-18661867-2846/az-orszaggyulesi-tanacskozasok-nyelverol-s-a-koztorvenyhatosagok-visszaallitasarol-312C/>

¹¹ KÖNYI, No. IV, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Deak-deak-ferenc-munkai-8751/deak-ferenc-beszedei-2AE/iv-kotet-18661867-2846/az-orszaggyulesi-tanacskozasok-nyelverol-s-a-koztorvenyhatosagok-visszaallitasarol-312C/>

beszedei-2AE/vi-kotet-18681873-4435/adassek-e-segely-a-szerb-nemzeti-szinhaznak-45ED/

¹²MIKÓ 1944/3. 143. p.

¹³EÖTVÖS, József: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra I-II. (The influence of the ruling ideas of the 19th century on the state I–II.), No. I, Budapest, 1981. Magyar Helikon, 109. p.

¹⁴TEVESZ, László: Eötvös József nemzetiségpolitikai koncepciója és a Deák párt által képviselt alkotmányos-nemzeti hagyomány. (József Eötvös's concept of national politics and the constitutional-national tradition represented by the Deák party). 1860-1868, Aetas Vol. 27, No. I, 2012.

¹⁵DEMETER, M. Attila: Eötvös József nemzetiségi nézetei az Uralkodó eszmékben. (József Eötvös' nationality policy in Uralkodó eszmékben). Magyar Kisebbség. Nemzetpolitikai Szemle, No. 2009/1–2, 38–49. p.

¹⁶SCHLETT, István (editor): A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája. (Parliamentary debate on the Nationality Act). TTKF – Budapest, 2002. Kortárs Kiadó, 60–61. p.

¹⁷ANDRÁSSY, György: Hány hivatalos nyelve volt Magyarországnak az 1868. évi XLIV. tc. szerint? (How many official languages did Hungary have according to Act 44 of 1868?). Jogtörténeti Szemle, No. 3, Budapest, 2017. Gondolat Kiadó, 4 p.

¹⁸the preamble of Act 44 of 1868 on Ethnic Equality

¹⁹ANDRÁSSY György: Az 1868. évi XLIV. törvénycikk mai szemmel, elméleti megközelítésben. (Act 44 of 1868 seen today, in a theoretical approach). Nagy Noémi (editor): Jogtörténeti Értekezések, No. 46, Budapest, 2020. Gondolat Kiadó, 14–17. p.

²⁰ANDRÁSSY 2020. 17–23. p.

²¹Article 14 to 16 of Act 44 of 1868 on Ethnic Equality

²²Article 26 of Act 44 of 1868 on Ethnic Equality

²³Article 1 of Act 44 of 1868 on Ethnic Equality

²⁴Article 2 and 20 of Act 44 of 1868 on Ethnic Equality

²⁵Article 7 to 12 of Act 44 of 1868 on Ethnic Equality

²⁶Article 17 to 19 of Act 44 of 1868 on Ethnic Equality

²⁷ANDRÁSSY 2020. 28–34. p.

Jogegyenlőség a Horthy-korszakban az első zsidótörvény tükrében

Írta: Varga Kíra

A jogegyenlőségről általában

Az egyenjogúság és a jogegyenlőség intézménye hosszú időkre nyúlik vissza. A Biblia is meghatározza, hogy az emberek egyenlőek a születésben, a halálban és a bűnben. A jogegyenlőség – más néven egyenjogúság – akkor valósul meg, ha mindenkire ugyanaz a jogrend érvényes. A jogegyenlőség érvényesülésének feltétele a jogképesség, vagyis, hogy minden természetes (és jogi) személy jogviszonyok alanya lehet. Napjainkban számos nemzetközi dokumentum, illetve az államok belső szabályai nyilvánítják ki, például a nemek, vallásfelekezetek közti jogegyenlőséget. A szabályok azonban nem csak deklarálják az egyenjogúságot, hanem annak biztosítékeként diszkriminációtilalmakat is felállítanak.¹

A jogegyenlőség azonban nem mindig volt biztosított az emberek számára a történelem során. A rabszolgatartó társadalmakban a rabszolgáknak nem volt jogképessége, ezért az egyenlőség nem valósulhatott meg. A rendi jog uralma alatt a különböző rendekbe tartozó emberekre más és más tárgyi jogrend volt érvényben. A polgári forradalmak egyenjogúság követelése arra irányult, hogy mindenkire egységes jogrend érvényesüljön. Az állam ne tegyen különbséget az állampolgárok között az államhoz való viszonyukban, se a magánjogi státusukban. A polgári forradalmak céljával ellentétben azonban a jogegyenlőség még nem vált teljessé. De a hosszadalmas és nehéz politikai küzdelem többek között a nemek közti, valamint vallásfelekezetek közti egyenlőségért ekkor kezdődött.²

A rendi társadalom zsidósága

A zsidók újkori Magyarországra való betelepülése a 17. század végén, a törökök kiűzésével vette kezdetét. A 18. század végéig a felfogás az

volt, hogy mivel a zsidókat saját hazájukból kiűzték, ezért Magyarországon csak ideiglenesen élnek, ezért a diaszpórában³ élő zsidókra az idegenekre vonatkozó jogi szabályozás volt érvényes. Ez azonban nem volt a zsidóságot automatikusan megillető jog. A befogadást privilegiális levelek megszerzésével lehetett elérni, adott esetben a földbirtokosoktól vagy a városoktól. A levelek valamilyen jogbiztonságot nyújtottak, tehát a zsidóság nem volt teljesen kiszolgáltatott helyzetben.⁴

II. József 1783. évi rendeletével született meg a zsidókérdés első országos érvényű szabályozása. A rendelet elsősorban a nyelvhasználatról, valamint a neveléssel és az oktatással foglalkozik (például: zsidó iskolák felállítása, amelyek ugyanazokat a tárgyakat oktatják, mint a többi iskola, a zsidó diákok számára keresztény elemi és felsőfokú iskolák látogatásának lehetővé tétele). Szerepelt még a rendeletben egyes addig tiltott mesterségek (puskaporkészítés) engedélyezése, valamint elrendelte néhány megkülönböztető jegy eltörlését, például a kardviselés tilalmának hatályon kívül helyezését. Tartalmazta a rendelet a szakállviselet eltörlését, amelyet azonban a tömeges tiltakozások hatására azonnal vissza kellett vonni. A legnagyobb hatású rendelkezés a szabad letelepedés engedélyezése volt. II. József rendelkezéseinek eltörlése után II. Lipót 1790. évi dekrétuma megerősítette a korábbi szabályozást.⁵

Az emancipáció kezdete

Az emancipáció kifejezés a római jogból származik, melynek az eredeti jelentése a felnőtté vált gyermek feletti apai hatalom megszűnése, vagyis a felnőtté vált gyermek saját jogúvá válása. Az újkorban a fogalom már a különböző kisebbségek egyenjogúsítását jelölte. A zsidók ügye hosszú szünet után több országgyűlésen is előtérbe került (1839–1840. évi országgyűlés, 1843–1844. évi országgyűlés, valamint a 1847–1848. évi országgyűlés). Az 1839–1840. évi országgyűlésen a rendek a törvényjavaslatban a bevándorlást korlátozták, vagyis a letelepedést vagyonhoz, illetve bizonyos mesterségbeli vagy művészeti tudáshoz kötötték. Ugyanez a javaslat részletesen szabályozta a zsidók jogait is. A király azonban ezeket a javaslatokat

nem fogadta el. A törvénytervezet, amely visszaérkezett lényegesen különbözött az eredetitől (a lakhatást magyarországi születéshez, jó erkölcsi magatartáshoz, valamint vezeté- és utónév meglétéhez kötötte), és azt csak a Pozsonyban tartózkodó zsidó küldöttségek kifejezett kívánságára fogadták el a rendek.⁶ A zsidó emancipáció ügye a további országgyűléseken is felmerült, ám végleges megoldást egyik sem hozott.

Az emancipációs törvényt a forradalom után 1867-ben szavazták meg.⁷ A törvény mindössze két paragrafusból állt, amelyből az első ki mondta, hogy az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítanak, míg a második minden ezzel ellenkező törvényt, szokást vagy rendeletet eltörölt. Az izraelita vallás egyenjogúsítását azonban nem mondták ki, erre – a rendek egyet nem értése miatt – egészen 1895-ig kellett várni.⁸

A zsidók jogegyenlősége a Horthy-korszakban: az első zsidótörvény

Az első világháború hatása

Az első világháború alatt nyilvánvalóvá vált, hogy a 19. századi asszimilációs modell összeomlott. A háború kitörését eleinte mindenki örömmel fogadta, majd egy idő után a pozitív oldala ennek már nem mutatkozott meg. A népnek az apák és a fiúk halálával, fogságba esésével, valamint az ellátás romlásával kellett szembenézniük. Ekkor újra felütötte a fejét az antiszemitizmus az emberek között.⁹ Többen észrevették, hogy a katonák soraiban jóval kevesebb zsidóval találkozunk, mint a biztonságos beosztásokban levő, illetve a felmentettek között. A háború közben sok zsidó menekült érkezett Galíciából és Erdélyből is, akiknek a magyarországi zsidók igyekeztek segítséget nyújtani. A közvélemény azonban ezt úgy értelmezte, hogy a zsidók inkább segítenek külföldi hit-társaikon, mint honfitársaikon. Ezenkívül a jegyrendszer bevezetése magával hozta a feketekereskedelem felvirágzását, amely nagyrészt a zsidók kezében összpontosult, akik ezzel meggazdagodtak.¹⁰

A két világháború közti időszak fő ideológiájává vált, hogy a háborút követő zűrzavar közepette a zsidóság a politikai hatalmat is magához ragadta. Az őszirózsás forradalomban jelentős volt a zsidók részvétele, azonban nem csak ők vettek ebben részt. A Nemzeti Tanács Intéző Bizottságának húsz tagja volt, melyből tizenegy volt zsidó származású. E vádpontok miatt a világháború közben és utána is erős antiszemita mozgalmak jöttek létre hazánkban, és ebben a hangulatban jött el az az időszak, ahol a politikai életben megjelentek a radikális, nacionalista és antiszemita csoportok.¹¹

Külföldi hatások

Az 1930-as évek végére Németország mellett több országban is meghatározóvá váltak a jogkorlátozó intézkedések, így egyes országok ilyen jellegű rendelkezései mintaként és hivatkozási alapként szolgáltak a magyar törvényhozó hatalom számára. A Harmadik Birodalomban 1935. szeptemberében életbe léptették a nürnbergi törvényeket, amelyek egyértelműen sértették meg a jogegyenlőség fogalmát.¹² A „*Reichsbürgergesetz*”, az 1935-ös náci állampolgársági törvény¹³ különbséget tett állampolgár és birodalmi polgár jogállása között. Bevezette az államhoz tartozás fogalmát, amely az állampolgárság egyik feltételét jelentette. A német állampolgárságnak volt jogi és fizikai (német vagy rokonfajúság), valamint pszichikai feltétele is, amely a nemzet és a birodalom iránti hűsége és annak szolgálatára való készséget és alkalmasságot jelentette. Alapvetően Magyarországon 1938-tól kezdve változott meg a törvényhozási folyamat, azonban már egy 1935-ös törvénytervezetben is láthatunk egy faji szakaszt, amely az ügyvédi kamarák számára írta volna elő, hogy a vezetőségben a felekezetek tagjai csak olyan arányban vehetnek részt, mint amennyi a felekezet aránya volt az ország lakosságában.¹⁴

Az első zsidótörvény előzménye

Darányi Kálmánt Horthy Miklós a megbízhatósága miatt nevezte ki őt miniszterelnöknek az a céllal, hogy a feltörekvő, veszélyes jobboldali tendenciákat és folyamatokat megállítsa. Az ő miniszterelnökségével kezdődött el egy paradox fo-

lyamat, amely folytatódott az őt követő miniszterelnökök alatt (Imrédy, Teleki, Bárdossy): nevezetesen, hogy a hivatalba lépésük legfőbb célja az volt, hogy megállítsák Magyarország jobbratolódását, valamint, hogy hazánk szuverenitását megőrizték. Miniszterelnökségük végén azonban Magyarország közelebb állt a náci Németországhoz, mint valaha.¹⁵

Darányi első kezdeményezései (például: Szálasi pártjának betiltása, Szálasi és Böszörmény Zoltán bebörtönzése) megfeleltek az elérni kívánt célnak. A kormánypárt Szegeden tartott nagygyűlésén 1937. április 18-án Darányi a zsidókérdés problémáiról is nyilatkozott. Megállapította, hogy van zsidókérdés. Magyarország különleges helyzetben volt, hiszen a zsidó lakosság száma nagyobb volt, mint a legtöbb más országban és a zsidókérdésnek, *„amely főleg gazdasági probléma, a magva abban rejlik, hogy a zsidóság még ezen magas arányszámát is jóval meghaladóan jutott érvényesülésre a gazdasági életben”*.¹⁶ E beszédet követően a kormány részéről egy évig váratott magára a zsidókérdés „megoldása”. Az Anschluss, valamint 1937-es németországi tárgyalásai után radikális lépésekre szánta el magát, melybe beletartozott a zsidókérdés megoldásának kísérlete.¹⁷

1938. március 5-én tartott győri beszédében kifejtette, hogy a kormányprogram legfőbb célja a fajvédelem gondolatának a kidolgozása, valamint szükségesnek találta a magyar alkotmányos rend fenntartását és a határozott fellépést a szélsőjobboldali pártok és mozgalmak ellen. A következőket mondta a zsidókérdéssel kapcsolatban: *„Én azt hiszem, egészen felesleges volna elméleti vitát folytatni afelett, hogy helyes vagy nem helyes-e a zsidó-kérdésről beszélni. Zsidókérdés van. S ez egyike elintézetlen közéleti problémáinknak. Ha pedig elintézetlen, annak csak tervszerű és törvényes rendezését tartom lehetségesnek. A kérdés lényegét abban látom, hogy az ország határain belül élő zsidóság, különleges diszpozícióinál és helyzeténél fogva, de részben a magyar fajta közömbössége miatt is, aránytalanul nagy szerepet játszik a gazdasági élet bizonyos ágazataiban. [...] A zsidóság aránytalanul nagy számban helyezkedett el*

*azokban a foglalkozási ágakban, amelyekben a kereseti lehetőség könnyebb és kedvezőbb. A zsidóságnak a fővárosban való tömörülése pedig természetesen kifejezésre jutott ennek a városnak kulturális és gazdasági életében, és ez a megnyilvánulás a magyarság élettörekvéseivel nem mindig áll harmóniában. Az ellentét, amely ebből az adott helyzetből kifejlődik, akadályozza a nemzeti erők teljes összefogását, és állandó izgató momentum az ország közéletében.”*¹⁸ Megoldásként azt fogalmazta meg, hogy a hazai zsidóság befolyását „illő mértékre” kell csökkenteni. Azt is megfogalmazta, hogy egy ilyen rendezés alkalmas lehet az antiszemitizmus és a radikális jobboldali mozgalmak visszaszorítására. Ezt az érvet Darányi után majdnem minden miniszterelnökünk használta, ám ez az idő során hamisnak bizonyult. Az intézkedések ugyanis pont az ellenkező hatást váltották ki: aki eddig nem foglalkozott a kérdéssel annak a figyelmét is felhívták rá, azok pedig akik foglalkoztak a problémával egyre radikálisabb megoldások felé fordultak. Ugyanis, ha egyszer a polgári jogegyenlőség elvét egy ország feladja, onnantól már csak az aktuális politikai gondolkodástól függ, hogy meddig jut el a jogegyenlőség megsértésében.¹⁹

Az 1938. évi 15. törvénycikk megszületése²⁰

1938. március végén megkezdődött a törvényjavaslat kidolgozása, melyben Imrédy Bélának meghatározó szerepe volt. A Minisztertanács foglalkozott a zsidókérdés megoldására vonatkozó törvény kérdéseivel. Imrédy az itt elhangzott véleményeket összesítette, majd másnap – saját gondolataival kiegészítve – azt konkrét javaslatként eljuttatta a miniszterelnöknek és az igazságügyminiszternek. A javaslat az alábbi rendelkezéseket tartalmazta: azok a bejegyzett cégek, melyek 10-nél több alkalmazottat foglalkoztattak legfeljebb 20% izraelitát foglalkoztathattak. Azok, akik 1919. augusztus 1-je óta bármikor izraelita vallást követtek, valamint akik ez időpont után születtek és atyjuk 1919. augusztus 1-je után izraelita vallást folytatott izraelitának minősültek. Az izraelita alkalmazottak illetményeinek évi összege nem haladhatta meg az összes alkalmazottnak kifizetett illetmények 20%-át. Azoknál a cégeknél, melyeknél az arányszám 20% felett maradt, addig amíg

20% alá le nem csökkent, csak 5%-ban voltak alkalmazhatóak új munkaerőként izraeliták és a 20%-os arányt legkésőbb 1948. január 1-jéig fokozatosan el kellett érni. A sajtókérdés rendezése céljából sajtókamarát²¹ kellett felállítani. Az időszaki lapok szerkesztője, kiadója, munkatársa csak magyar állampolgárságú sajtókamarai tag lehetett, és a kamara tagjaiként legfeljebb 15% erejéig voltak felvehetők izraeliták, és ezek legalább kétharmadának olyanokból kellett kikerülnie, akiknek négy nagyszülője közül legalább három Nagy-Magyarország területén született. Egy-egy napilapnál a munkatársaknak legfeljebb 20%-a lehetett izraelita, illetményük nem haladhatta meg az összes munkatárs illetményének 20%-át. Az ügyvédi, orvosi és közjegyzői kamarák tagjainak sorába izraelitákat, amíg arányuk a 20%-ot meghaladta, nem voltak felvehetők nagyobb arányban, mint az újonnan felvett tagok 5%-a. Színészek, filmművészek és rendezők számára művészeti kamarát kellett felállítani, tagjaik felvételére a sajtókamarával kapcsolatos szabályok voltak irányadók.

A javaslat további pontjai a napilapok engedélyének felülvizsgálására és a telepítési törvény végrehajtása során elsősorban a zsidó birtokok igénybevételére vonatkoztak.²² E tervezetet alapulvéve a törvényjavaslat kidolgozása azonnal elkezdődött. Április 9-én a napilapokban is közölt „a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” elnevezésű javaslat fő vonásai megegyeztek az Imrédy által benyújtott tervvel. A törvényjavaslat 1. §-a a kormányt hatalmazta fel arra, hogy „a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosítása végett szükséges és halaszthatatlanul sürgős” intézkedéseket a további paragrafusokban megjelölt tárgykörökben rendeletben tegye meg akkor is, ha ez a törvényhozás ügykörébe tartozna. A törvényjavaslat – Imrédy előterjesztésének szerkezetétől eltérve – előbb a felállítandó sajtókamara és a színművészeti kamara, valamint a szabad értelmiségi foglalkozások testületeivel kapcsolatos kérdéseket tartalmazta (az utóbbiak körét a mérnöki kamarával is kiegészítve). Fenntartotta a zsidók 20%-os arányát, nem számítva abba bele azonban az 1919. augusztus 1-je előtt áttérteket, továbbá a hadirokkantakat

és a tűzharcosokat. A vállalatokra vonatkozó rendelkezések teljesen megegyeztek Imrédy terveivel. A törvényjavaslat részletesen meghatározta a törvény hatálya alá tartozók körét, a színművészeti kamara esetében ideértve a művészek és a rendezők mellett az ügyvezetőket és az ügykezelőket, továbbá a művészeti segédszemélyzetet, és a vállalatoknál a kereskedősegedeket is. A fentiek értelmében tehát a javaslat korlátozó rendelkezései a zsidó értelmiségiekre és vállalati alkalmazottakra vonatkoztak, a zsidó nagytőkét azonban nem érintették. A javaslat felhatalmazta a kormányt a törvény rendelkezéseinek végrehajtása céljából adatszolgáltatási kötelezettség megállapítására és annak ellenőrzésére, mely kötelezettség megszegését vagy kijátszását kihágásnak minősítette és szankcionálta. A törvényjavaslat új rendelkezése volt a 9. §, amely a gazdasági válság elmélyülése idején hozott, a törvényhozás hatáskörébe tartozó intézkedések rendeleti úton történő megtételére vonatkozó, az 1931. évi 26. törvényben adott felhatalmazás hatályának 1939. június 30-áig való meghosszabbítása, azzal a kiegészítéssel, hogy a felhatalmazás kiterjed „a termelés folytonosságát biztosító rendelkezések” megtételére is. A törvényjavaslatban a földbirtokpolitikai kérdések nem szerepeltek, Darányi azonban a pártértekezleten kijelentette, hogy a kormány ezeket is rövidesen rendezni fogja.²³

A képviselőház együttes bizottsága április 22-én megkezdte a törvényjavaslat tárgyalását. A vita szokatlanul hosszú ideig, két hétig tartott. A tervezetet elutasítók legfontosabb érvei a következők voltak: a jogegyenlőség és az ezeréves alkotmány feladása, a faj fogalmának elutasítása, az emancipációs és a recepciós törvény megtagadása, a zsidó öntudat felélesztése, a nemzeti egység megbontása, a normális gazdasági élet felborítása. Kiemelték, hogy a javaslat vét a humanizmus és a kereszténység szelleme ellen, valamint eltereli a figyelmet az igazán fontos kérdésekről.²⁴

A szélsőjobboldali képviselők – ezzel szemben – túl megengedőnek ítélték meg a rendelkezéseket. Egyik fő kifogásuk a 20%-os arány volt, követelték az 5%-os arány alkalmazását, valamint

a kifogásolták, hogy nem tisztán faji alapra helyezkedik a törvény. Javasolták a rendelkezések kiterjesztését a gazdasági élet más területeire is, például a kisiparra, kiskereskedelemre és szorgalmazták a zeneművészeti, ipari, gyógyszerészeti és állatorvosi kamarák felállítását is. Egyesek szorgalmazták az emancipációs, illetve a recepciós törvény hatályon kívül helyezését, valamint megtiltották volna a zsidók és keresztények közötti házasságot és nemi érintkezést. A képviselőház a javaslatot hosszas vita után május 18-án fogadta el.²⁵ A javaslaton kevés módosítást hajtottak végre, így a színművészeti kamara elnevezését színművészeti és filmművészeti kamarára módosította, a mentesség megillette a hősi halált halt szülőnek gyermekét és a hadiövegvegyeket is, valamint az 1919. augusztus 1-je előtt született, keresztény hitre áttért szülőnek nem izraelita leszármazóját, valamint a módosítás az egyes színházak esetében az arányszám megállapítását a kormány hatáskörébe utalta.²⁶

A felsőházi vitára 1938. május 24-én került sor. Újabb jelentős érvek már nem hangzottak el. Löw Immanuel, a szegedi rabbi megfogalmazta, hogy a legsúlyosabb rendelkezése a javaslatnak, hogy az asszimiláció kezdetének a hit elhagyását tekintik. Kiemeli, hogy ilyen törvényt sem Eötvös József, sem Tisza István, de még Gömbös Gyula sem hozott volna. Az első zsidótörvény ellen 59 keresztény magyar író, művész, politikus és tudós egy deklarációban, „az emberi becsületérzés és az igazi kereszténység, a józanság és hazafiasság magától értetődő egységével és szilárdságával” emelte fel a hangját.²⁷

A törvénycikk indoklása

A törvény indoklásában²⁸ a törvényhozó kifejtette, hogy a 19. században megindult gazdasági folyamatokba sem a nemesség, sem a felszabadult jobbágyság nem tudott bekapcsolódni, emiatt egyedül a zsidók tudták csak az új gazdasági élet lehetőségeit kihasználni. A jogalkotó a zsidóságnak meghatározó szerepet tulajdonított a hitel- és pénzgazdálkodás területén is. Ezek a gazdaság területén adódó lehetőségek a külföldi zsidókat is Magyarországra vonzották, akik azonban nem tud-

tak a hazai népességhez alkalmazkodni. Természetes következménynek volt tekinthető az indokolás szerint, hogy a zsidóság a gazdaság mellett az értelmiségi pályákon, a sajtóban, az előadóművészekben is jelentős területet foglalt el, hiszen nekik volt meg a megfelelő vagyonuk a magasabb képzettségek megszerzéséhez, és így egyre több zsidó választhatta elsősorban az ügyvédi, orvosi és mérnöki pályákat. A zsidóságnak a sajtó és a színház terén való térfoglalását is a nyereséges vállalkozás lehetőségének a meglátásával magyarázta a jogalkotó. A törvényhozó a statisztikai számok elemzésével arra a következtetésre jutott, hogy bár a zsidóság számaránya csökkent, a gazdaság minden területén sokkal nagyobb teret foglal el, mint amennyi a népességben elfoglalt számarányának megfelelő. Az indokolásban hangsúlyozta a jogalkotó, hogy a társadalmi problémáknak a szükséghez igazodó törvényes megoldása a magyar alkotmány jellegzetességeihez és a magyar közélet hagyományaihoz kötődik. Ezzel igazolhatónak tekintették azokat a korábbi törvényes intézkedéseket is, amelyek a zsidóságra vonatkoztak. Itt utalt az indokolás egyrészt a numerus clausus törvényre,²⁹ másrészt a kormány hasonló jellegű intézkedéseire. A kormány kötelességeként határozta meg a megfelelő törvény megalkotását, és azt követően a szükséges intézkedések meghozatalát, amelynek eredményeképpen a törvényhozó „reményei” szerint helyreáll majd a megbomlott egyensúly a gazdaságban és a szabad kereseti pályákon. Hangsúlyozta ugyanakkor azt is, hogy ezek az intézkedések az eddig fennálló helyzettel szemben erős korlátozásokat jelentenek majd egyes társadalmi csoportok számára, ennek ellenére a gazdasági rend és a társadalom békéjének a megőrzése érdekében szükséges a törvény. Az általános indokolás végén a törvényhozó röviden megfogalmazta azt a két kérdést, amelynek a rendezése a javaslat feladata. Az egyik kérdés, hogy a „zsidónak” minősülő személyek az egyes kamarákban milyen arányban lehetnek tagok. A másik kérdés, hogy a gazdasági vállalatoknál milyen arányszámban kerülhet sor a „zsidóknak” minősülő munkavállalók alkalmazására. Utalt továbbá arra is, hogy a törvény csak az alapelveket fogalmazza meg, vagyis a részletes szabályozásra majd a végrehajtás során kerül sor.³⁰

Összefoglalás

Az ezt követően megalkotott jogkorlátozó normák mindegyike érintette a jogegyenlőség elvét, hiszen az állampolgárok különböző szempontok alapján meghatározott részének jogait korlátozták, illetve vonták meg.³¹ Az első zsidótörvény ideiglenesnek bizonyult, már 1938-ban az országgyűlés elé került a következő javaslat. Míg az első zsidó törvény csak a jogkorlátozás első lépése a következő szinten elhelyezkedő második zsidótörvény már jóval súlyosabb volt. Ez a törvény már

teljesen faji alpra helyezkedett és alapvető politikai és állampolgári jogok korlátozását, illetve megvonását tartalmazta.

A zsidótörvények mellett számos más jogszabály sértette a zsidók jogegyenlőségét (például: numerus clausus), mely jogsértés a német megszállás idején teljes jogfosztássá súlyosbodott. Ahogy Gratz Gusztáv megfogalmazta: „*Ha egyszer letérünk a jogegyenlőség alapelvéről, akkor olyan lejtőre jutunk, amelyen igen nehéz lesz megállni.*”³² A zsidók jogegyenlőségének helyreállítása nem jött el egészen a Harmadik Birodalom bukásáig.

¹ SÁRI, János – SOMODY, Bernadette (szerk.): *Alapjogok. Alkotmánytan II.* Budapest, 2008, Osiris Kiadó, 35. p.

² SÁRI – SOMODY. 2008, 34.p.

³ A diaszpóra jelentése szétszóródás, mely elsősorban az Izraelen kívül élő zsidó településeket jelöli.

⁴ GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon.* Budapest, 2001, Osiris Kiadó, 29. p.

⁵ GYURGYÁK 2001. 38–41. p.

⁶ GYURGYÁK 2001. 45. p.

⁷ 1867. évi 17. törvénycikk az izraeliták egyenjogúságáról polgári és politikai jogok tekintetében.

⁸ 1895. évi 43. törvénycikk a vallás szabad gyakorlásáról.

⁹ Az antiszemitizmus a zsidókkal szemben érzett ellenszenvet, gyűlöletet jelent.

¹⁰ GYURGYÁK 2001, 96–97. p.

¹¹ BIHARI, Péter: *Lövészárkok a hátszágban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországon.* Budapest, 2020. Napvilág Kiadó.

¹² BOTOS, János: A zsidó vallásúak, származásúak emberi jogai-nak, emberi méltóságának megsemmisítése a holokauszt idején (1933–1945). In: *Acta Humana*, 2014. 1. sz. 117–118. p.

¹³ PEGELOW, Thomas: „German Jews,” „National Jews,” „Jewish Volk” or „Racial Jews”? The Constitution and Contestation of “Jewishness” in Newspapers of Nazi Germany, 1933–1938. In *Central European History*, 2002. 2. sz. 195–221. p.

¹⁴ LEHOTAY, Veronika: *Szabadságmegvonó intézkedések a Horthy-korszakban, különös tekintettel a zsidótörvényekre.* PhD értekezés. Miskolc, 2012. Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Iskola, 42. p.

¹⁵ GYURGYÁK 2001. 135. p.

¹⁶ *Pesti Hírlap*, 1937. április 20., 88. sz. 6. p.

¹⁷ GYURGYÁK 2001. 136. p.

¹⁸ Darányi Kálmán miniszterelnök beszéde a Nemzeti Egység Pártja nagygyűlésén Győrött 1938. március 5-én. Budapest, 1938. Budapesti Hírlap Nyomdája, 6–7. p.

¹⁹ GYURGYÁK 2001. 137. p.

²⁰ Előretekintve megállapíthatjuk, hogy „1938. május 29. és 1945 tavasza között 21 olyan törvényt, 367 olyan miniszterelnöki, miniszteri rendeletet, továbbá közel 11 ezer egyéb olyan jogszabályt bocsátottak ki, amelyeknek az alkalmazásával a magyarországi zsidóságot megfosztották állampolgári, emberi jogaitól, egyéni és közösségi vagyonától.” BOTOS, 2014. 120–121. p.

²¹ GOSZTONYI Gergely: „Agyamban kopasz cenzor ül”, avagy a politikai cenzúra története Magyarországon napjainkig. In MENYHÁRD Attila – VARGA István (szerk.): *350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara 2. kötet, A jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai.* Budapest, 2018. ELTE Eötvös Kiadó, 989–997. p.

²² LADÁNYI, Andor: Az első zsidótörvény megszületése. In: *Múlt és jövő*, 2010, 2. sz., 108–109. o.

²³ LADÁNYI 2010. 109–110. p.

²⁴ GYURGYÁK 2001. 139–140. p.

²⁵ GYURGYÁK 2001. 140. p.

²⁶ LADÁNYI 2010. 114. p.

²⁷ GYURGYÁK 2001. 141. p.

²⁸ 1938. évi 15. törvénycikk indokolása a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról.

²⁹ KOVÁCS M. Mária: A numerus clausus és a zsidótörvények. In: *Mozgó Világ*, 2014. 5. sz., 22–28. p.

³⁰ LEHOTAY 2012. 44–46. p.

³¹ GOSZTONYI Gergely: Szabadságjogok a két világháború között. In: Mezey Barna – Gosztönyi Gergely (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet.* Budapest, 2020, Osiris Kiadó, 337–342. p.

³² LADÁNYI 2010, 115. p.

A CPg-per nyilvánossága a szocialista korszak médiaszűrőjén keresztül I.

Írta: Farkas Ágnes Fanni

„Legyen moslék, legyen ól, Legyen meleg, legyen hol...”¹

Jelen írás a magyar szocializmus² időszaka alatt működő hivatalos nyilvánosság (párttámogatott), illetve alternatív nyilvánosság médiumaiban megfogalmazott állítások vonatkozó aspektusait mutatja be a CPg punkzenekar³ 1983-as perének ítéletén keresztül. A CPg zenekar esete csupán példa annak szemléltetésére, hogy a Kádár-korszak hivatalos és alternatív nyilvánossága hogyan kezelte az „igazság” kérdését, illetve, hogy a politikailag befolyásolt hivatalos nyilvánosság milyen eszközöket használt fel ahhoz, hogy a politikai vezetés számára nem kívánatos csoportokat stigmatizálja. Arra a kérdésre szeretnék első sorban választ adni, hogy a pártállam miképpen valósította meg a rendszerellenes hangok elnémítását, és hogyan formálta a punk fiatalokról alkotott képet a társadalomban.

A szocialista korszakban a pártállam főképp politikai indíttatásból a hivatalos nyilvánosság médiumain keresztül, olyan tudományos eszközöket és elméleteket alkalmazott, mint a „fiatalkori beilleszkedési zavarok” paradigmája, melyek segítségével stigmatizált, és kriminalizált olyan társadalmi és kulturális csoportosulásokat, akik a rendszerellenes megnyilvánulásaikkal a szocialista rendszer társadalmi legitimitását veszélyeztették. A CPg-per az egyik legjobb példa arra, hogy szemléltesse, hogy az egypártrendszerben milyen megoldásokkal próbálták kezelni a New

Wave-et (Új Hullámot), ami megfékezhetetlenül végigsöpört Európán. Fontos azonban kiemelni, hogy a politikai vezetés csak késleltetni tudta a hivatalos nyilvánosságban alkalmazott eszközökkel a 70-es évek végétől folyamatosan erősödő ifjúsági mozgalmakat.

„Erdős Péter, kurva anyád”⁴ – A Kádár-korszak kultúrpolitikai kontextusa

Érdemes röviden áttekinteni a Kádár-korszak kultúrpolitikai helyzetét, mert a kultúrpolitikai kontextuson és a korabeli sajtóhelyezeten keresztül vezethető le a CPg – és a hozzájuk hasonló – zenekarral való bánásmód oka. A pártállam tudatos viszonya a kultúrpolitikához – a médiumokhoz, mint a televíziós műsorokhoz, a kabarékhoz, a könnyűzenei zenekarokhoz – azt a „célt” valósította meg, hogy az osztálytársadalom kontrollját és vélemények irányítását a pártállam ezzel magáénak tudhatta. Aczél György nevéhez köthető a „3T” kultúrpolitikai egység,⁵ amelyből a kései Kádár-korszakban a támogatott és a túrt kategóriák kaptak jelentős szerepet. A túrt és a tiltott médiatermékek közti, eleinte éles határvonal elmosódni látszott. A döntés, hogy egy adott zenekar melyik kategóriába esett, esetleges és szubjektív döntés eredménye volt, amelyről a nyilvánosság nem értesülhetett. A CPg zenekar többször összetűzésbe keveredett Erdős Péterrel, aki a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat sajtóosztályának vezetőjeként, a szocialista korszakban a könnyűzenei terület cen-

zúrázásáért volt felelős. Elsősorban azt ellenőrizte, hogy az előadók és a dalszövegek megfeleljenek a korszak politikai elvárásainak. A CPg zenekar az Erdős Péter című dalában a popcézár személyét, illetve azon keresztül a könnyűzenei cenzúra intézményét is kritizálta, miszerint *„Úgy szeretném a szemedet kinomni, / Úgy szeretném a füledet letépni, (...) Erdős Péter, kurva anyád!”*⁶

A hivatalos nyilvánosság és az alternatív nyilvánosság viszonya

A rendszer által, a fiatalok számára kínált Ifjúsági Magazin, a táncdalfesztiválok és Ki-mit-tud-okkal csak az ifjúság egy része elégedett meg. Az alternatív nyilvánosság azok számára is szellemi „tápanyagot” kínált, akik nem kívántak részt venni a szocializmus biztonságot adó intellektuális homályában. Az alternatív nyilvánosság legismertebb médiumai a szamizdatok és fanzine-ok voltak. Szamizdat alatt, az olyan illegálisan megjelenő kiadványokat értjük, amik rendszer- és szocializmus ellenesek, vagy a pártállam által tiltott témákat dolgozzák fel. Ezek a kiadványok lehetnek tiltott irodalmi szövegek (versek, novellák, regények stb.), nem-kíváncsi szerzők művei (mint Orwell), vagy folyóiratok is. Sükösd Miklós A szamizdat, mint tiposzféra című munkájában számos olyan témát érint, amit a szamizdatok is feldolgoztak.⁷ A pártállam által támogatott hivatalos nyilvánosság médiumaiban nem jelenhettek meg olyan típusú szövegek, melyek például a szegénység, a rasszizmus, a gazdasági problémák témakörét dolgozták fel, vagy az 1956-os forradalommal, a szovjet elnyomással foglalkoztak. A fanzine-ok a – szamizdatokkal ellentétben – sokkal „enyhébb” témákkal foglalkoztak. A fanzine

kifejezés a „fan” (rajongó) és maga- „zin” szavak összeollózásából keletkezett.⁸ A Kádár-korszakban sok magyar punk fanzine jelent meg – például a Visszhang, a Szubkultúra, a Nyúltság Újság, a Rozsdaszín Párduc – melyeknek visszatérő témája a CPg zenekar volt.

A punk kultúra – és ezen keresztül a CPg és a többi punkzenekar – valahol a tiltott és a túrt kultúrpolitikai kategória között helyezkedett el, mert a kirakatperек ellenére a pártvezetés sokszor szemet hunyt a „kisgyerekek ostoba játszadozásai” felett. Erdős Péternek jelentős szerepe volt abban, hogy a CPg zenekart 1983-ban perbe fogták, majd ezt követően a zenekar több tagját börtönbe is zárták. A CPg ellen felsorolt vádak közül az egyik legjelentősebb az volt, hogy az Erdős Péter című dalszövegükben trágár stílusban becsmérelték a „popcézárt” (vagyis magát Erdős Pétert).

Punkok Budapesten
Fortepan/Urbán Tamás

Erdős Péter a Kritika folyóiratban reagált – a CPg által is képviselt jelenségre – a New Wave-re a „Felszólalás a szennyhullám ügyében” cikkében. Érdekességképpen kiemelném, hogy a folyóirat a cikk előtt – a szerkesztők üzeneteként – rövid „előszóként” kijelentette, hogy azért közlik Erdős Péter írását,

mert mint a szerző is, a folyóirat szerkesztősége is elítéli a „szennyhullám” jelenséget (vagyis a New Wave-et). „(...) figyelmeztetés is mindazok számára, akik fiatalon vagy nem fiatalon az ifjúsági mozgalmakkal foglalkoznak (...).”⁹ A cikk elejére, csak a kellő hatás fokozása érdekében, a CPg „Erdős Péter”¹⁰ dalszövegét illesztették be, bizonyítva és alátámasztva az írás címét, és a „szennyhullám” elnevezés validitását (azonban a jelen tanulmány végjegyzékében olvasható záró sorokat kihagyták). „A személyes sérelem csak ürügy, hogy ennek a röpiratnak a keretében figyelmeztessenek a veszedelmes ifjúságpolitikai jelenségre. Ürügyre szükség volt: a társadalmi béke, a nyugodt fejlődés védelme nálunk hivatalból történik, (...) milyen felhatalmazást kapott a józan ész, milyen hivatali súlyt tud adni érveinek, ha a törvényesség és a közrend emellett szól.”¹¹ Az idézetben több olyan elem és utalás van, melyek az írásom későbbi részeiben külön kifejtésre kerülnek, azonban röviden ismertetném ezeket a főbb tartalmi pontokat. Az első ilyen elem, a „veszedelmes ifjúságpolitikai jelenség” – vagyis a zenei Új Hullám. A második, a „társadalmi béke”, mely megsértése miatt a CPg ellen büntetőeljárás indult. Illetve, a harmadik, és egyben legfontosabb elemet, amit a személyes sérelem képez, ugyanis egy vezető pozícióban lévő hivatali személyt nem lehetett következmények nélkül kritizálni. Bár a büntetőeljárás során nem nevezték meg az Erdős Péter személyét ért sérelmet „indokként”, azonban az ügy tartalmának ismerete mellett feltételezhetjük, hogy a popcézárt ért kritikának jelentősége volt az CPg tagjainak büntetőjogi megítélésében.

Erdős Péter írásában magyarázatot ad arra is, hogy miben rejlik az Új Hullám jelenség társadalomra veszélyessége: „a punk és az új hullám fasiszta fertőzőitése (...) nem a horogkeresztes trikók számán múlik. Vajon, ha a trikón nincs horogkereszt, de az új hullámos zenekar a cigányok kiirtására, mások meglin-cselésére buzdít, kell még ehhez horogkereszt is?”¹² Az Új Hullám jelenséggel foglalkozó egyéb cikkek is igyekeztek hangsúlyozni, hogy a társadalom érdeke, hogy az ifjúsági mozgalmaknak ezen „szélsőséges” és patológias vonalát elfojtsák. Igaz, hogy a társadalom nagyobb része nem került közvetlenül kapcsolatba a „fasiszta” és „csirkedaráló”, sátánista punk fiatalokkal, de a napi-, heti- és havilapok rendszeresen közöltek a témában írásokat, így ezen információk alapján mindenki „tudhatta”, hogy „hogyan néznek ki, és milyen viselkedésűek” a punk fiatalok. A „jó példa” – természetesen a lázadó fiatalokkal szemben – a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) ifjúsági szervezetének bázisa és résztvevői voltak, akik inkább a társadalmilag erkölcsösnek és morálisan elfogadhatónak titulált szórakozási módokat választották. Erdős Péter továbbá hivatkozik a demokráciához tartozó alapvető jogokra, az állampolgári szabadságjogokra és az államiságra is. Azt állapítja meg, hogy a szabadságjogoknak ugyan része az állampolgárok szólásszabadságának joga – vagyis, hogy mindenki meggyőződése szerint nyilatkozhat – azonban az államiságból következően, a szabadságjogokat (ezen belül a szólásszabadságot) törvényes keretek közé kell szorítani, mert „a horogkereszt, a fajgyűlölet, a mások testi épsége elleni merénylet, vagy az arra való felszólítás pedig semmiképp se tartozik a törvényes rend keretébe.”¹³ A CPg zenekar tagjai ellen folytatott büntetőeljárásban a

per tárgyát képező fasiszta és fajellenes dal-szövegek valójában nem a CPg zenekarhoz tartoztak, hanem a Mos-Oi nevű szélsőjobboldali skinhead zenekarhoz. A Mos-Oi zenekar „Cigánymentes övezet” című dalát a CPg zenekar ellen folytatott eljárásban minden esetben a CPg zenekar saját dalának állították be.

A Belügyi Szemle a CPg zenekar esetével kitüntetett helyen foglalkozott, miképp a punk csoportosulásokat veszélyesnek titulálta: „Ideológiájuk, magatartásuk alapvetően közösség- és társadalomellenes. A borotvált, mohikán frizurával megjelent punkok méltán keltettek megbotránkoztatást.”¹⁴

A Dunántúli Napló 1987-ben a Haláltábor? – az régen volt. A sátánizmustól a neofasizmusig című cikke arról számol be, hogy a CPg zenekar által felállított fajelméletnek már országszerte – így Baranyában is – akadnak követői, melynek következményeként Komlón tizenéves fiatal fiúk náci karszalaggal jelentek meg az utcákon.¹⁵ Úgy vélem, hogy a cikk címe is sokatmondó és jó példa arra – amire Rideg-Németh Balázs és a CPg zenésze is utalt – miszerint a szocializmussal szemben megfogalmazott kritikák elfedésének érdekében fajgyűlölő és fasiszta ellenségeket kreáltak, hogy magyarázni tudják, miért vegzáltak bizonyos, számukra nem kívánatos csoportokat, így a punkokat is, például „(...) Nagy Zoltán (...) a gyakorláshoz használt dobra spray-vel (...) horogkeresztet festett.”¹⁶, olvasható a CPg-per bírósági ítéletében.

A CPg zenekarral, a felsoroltakon kívül rengeteg korabeli cikk foglalkozott: a cikkek többsége azt próbálta elhíttetni az olvasóival,

hogy a CPg mozaikszó jelentése „Cigánypusztító Gárda” vagy „Cigánypusztító Galéri”. A valóság messze állt ettől a magyarázattól, mert a zenekar nevének jelentése a Come on Punk group (eleinte Coitus Punk group) volt.

A punk kultúra – A punk fogalom definiálási nehézségeinek okai

Fontosnak tartom a punk kultúrához kapcsolódó fogalmakat röviden, a teljesség igénye nélkül ismertetni. A punk kultúra fogalmának és tartalmának pontos definiálása szinte lehetetlen. A „punk” kifejezés definiálási problémájának okai összetettek. Többek között nem mindegy, hogy milyen nézőpontból, mely korszakra vonatkozóan, milyen társadalmi berendezkedés függvényében, a punk szerepét és funkcióját tekintve milyen céllal, vagy milyen felvett és követett minta alapján próbáljuk definiálni. A nézőpontbeli definíciók esetén megkülönböztethető a szubjektív és objektív oldal, melyben a szubjektív megközelítés a punk szférában aktívan (zenész) vagy passzívan (rajongó) részt vevők véleménye, míg az objektív megközelítés a kutatói szemszög, akinek nincsen szubjektív rálátása a punk szférára (vagy nem alkalmazhatja azt). A korszakra és társadalmi berendezkedésre vonatkozóan (ha csak a magyar punktörténetre fókuszálunk) a rendszerváltás előtti (szocialista), illetve a rendszerváltás utáni (posztoszocialista és kapitalista) definíciós megközelítést különböztethetjük meg. A punk szerepe és célja (funkciója) alapján a társadalmi, politikai, kulturális-művészeti vagy gazdasági szemszögből is „magyarázható” a punk fogalma. A punk által követett minta irányából definiált punk-fogalom esetén az angol és amerikai mintákat és felmerülő jellemzőket

különböztethetjük meg, mert bár mindkettő a posztindusztriális társadalmak terméke, mégsem egyeznek meg teljesen.

A magyar punk esetében a definiálási nehézségek azzal egészülnek ki, hogy a magyar és a közép-kelet-európai punkra általában jellemző, hogy a punk megjelenése idején a társadalmi és politikai rendszer nem egyezett meg azzal a rendszerrel, amelyben a punk először megjelent. A nyugati társadalmak punkja alapvetően nem ismerte a szocialista punk fogalmát.¹⁷

A punk ráadásul sokféleképpen értelmezhető. Beszélhetünk róla, mint politikai mozgalom, mint ifjúsági csoportkultúra, szubkultúra, vagy mint kulturális-művészeti irányzat. A témával foglalkozó szerzők, teljesen eltérő irányokból közelítik meg a punk fogalmi magyarázatát.¹⁸ Azonban főbb elemeiben – a hatalommal való szembenállás, a zavarkeltés és polgárpukkasztás – a punk minden társadalomban megegyezik. Nagy Zoltán, a CPg zenekar tagja szerint „egy egyszerű életérzés volt. Öntudatra ébred az ember tizenévesen, érzékenyebb lesz, és lázad.”¹⁹

A punk kultúra magyarországi jelenléte

A punk magyarországi, időben későbbi, pár éves lemaradással történő megjelenése csak részben tükrözte a nyugati punkmintát. Adott volt az ellenállás és tiltakozás igénye, ami a hatalom és a rendszer ellen való fellépésben nyilvánult meg. Az ellenállás módja azonban eltért a nyugati, kapitalista társadalmak punkjától. Míg nyugaton a kapitalista társadalmakban az ellenállás, a tiltakozás módja az antikapitalista hozzáállás és a kapitalizmus rendszerének megkérdőjelezése volt,

addig a magyar szocialista rendszerben az ellenállás szocializmus-ellenes, antikommunista tudott lenni. A magyarországi szocialista rendszer kritikájaként értelmezhető az is, hogy a magyar szocializmus gyakorlatban megvalósult rendszere sok esetben nem egyezett az általa képviselt ideológiával. A szocialista rendszer kritikája tehát az is – a fentiekben említettek mellett – hogy hogyan kellene „jól” működni a szocializmusnak. Ez a jelenség nem specifikusan a magyar punkra, hanem a kelet-közép-európai szocialista társadalmakban megjelenő punkra egyaránt jellemző. A CPg zenekar „Áll egy ifjú” című dalszövege például úgy fogalmaz, hogy „Áll egy ifjú élmunkás a réten/ kommunista szombatáról jött éppen.../ szobrot, képet sematista banda/ a munka hőse szerepeljen rajta” »kiegészítve: „Rohadt, bűdös kommunista banda, miért nincsenek ezek felakasztva?»”²⁰

A CPg zenekarral készített interjúmban Benkő Zoltán kiemelte a beszélgetés során, hogy „a »létező szocializmus« jobban tolerálta a nyílt rasszizmust, mint az antikommunizmust.”²¹ A szocialista rendszer ezért, a számára kényelmetlen és nem-támogatott jelenségeket igyekezett elhallgattatni és „démonizálni”. „A zenekar makacs kitartása mellett a helyi szintű, majd az országos párt-szervek rendelkezése kellett ahhoz, hogy a CPg-vel szembeni eljárásokkal statuáljanak példát a kultúráirányítás többi területén is.”²² A társadalom tudatos manipulálásának legfőbb csatornája a hivatalos nyilvánosságon keresztül valósult meg.

A pártállam célja az volt, hogy a hivatalos nyilvánosság médiumaiban, vagyis különböző napi-és hetilapokban megjelenő, punk

ifjúsági kultúrával foglalkozó cikkekben tudatosan formálni tudják az olvasókban – és azon keresztül a társadalmi tudatban – a punk fiatalokról kialakítandó képet, amivel politikai és társadalmi ellenséget is kreáltak belőlük, illetve az egész punk jelenségből. A hivatalos nyilvánosság médiumaiban országszerte, szinte heti rendszerességgel jelentettek meg hasonló hangvétellű írásokat a punk ifjúsággal kapcsolatban, melyeknek szándékosan visszatérő elemei voltak a „náci”, „fasiszta”, „sátánista” kifejezések.

Punk zenekar
Fortepan/Urbán Tamás

A CPg zenekar tagjai, a saját eszközeikhez mérten próbáltak fellépni az ellenük zajló ellenségkép kialakításával szemben. Erdős Péter Kritika folyóiratban megjelent cikke után Benkő Zoltán megpróbálta tisztázni a zenekart azzal, hogy 1983 tavaszán egy budapesti festészeti kiállítás vendégkönyvébe hosszú bejegyzést írt. A bejegyzés legfőbb üzenete az volt, hogy a CPg zenekar nem fasiszta. A megjegyzéssel – a polgárpukkasztás mellett – az volt a célja, hogy a kiállítás többi látogatója a vendégkönyvet olvasva lássa, hogy a köztudatban elterjedt hírekkel ellentétben nem azonosítják magukat a fasisztákkal és nem terjesztik a fasiszta ideológia nézeteit sem. A

vendégkönyvbe írt bejegyzésben többek között olvasható volt, hogy „*le a szabályokkal, a földbe kell taposni minden szokást, rendet, hagyományt..., Az öngyilkosok országa, az alkoholisták országa, a rejtett munkanélküliség országa vagyunk (...)* Sértődést, verekedést az erkölcs lerombolását majd felépítését ...*NEM VAGYUNK FASISZTÁK. Okos emberek vagyunk – azzal söprünk el benneteket, hogy jobbak vagyunk.*”²³

A tanulmány második részében a CPg-per részleteinek bemutatása alapján, a fentiekben szemléltetett példák jelenlétét támasztom majd alá, melyekkel a pártrendszer célja a New Wave és az abban részt vevő fiatalok démonizálása volt. A New Wave által felerősített társadalmi, kulturális és politikai változásokat azonban nem lehetett teljesen elfojtani, mert a pártvezetés minden próbálkozása ellenére az Új Hullám főbb nézetei beszivárogtak Magyarországra a különböző alternatív csatornákon keresztül. A tanulmány második részében a CPg-per kapcsán hozott ítélet értékeléséről, a közösség elleni izgatás fogalmáról, és a szocialista rendszerben népszerű tudományos megközelítésről, a fiatalkori beilleszkedési zavarokról is szó esik majd.

Összegezve, a CPg zenekar dalszövegeiben alapvetően nem szocializmusellenesség fogalmazódik meg, hanem rendszerkritika: „*Magyarország az én hazám, / Itt az élet oly vidám, / Zajlik a show az utcán, / Be kell fogynom a pofám*”²⁴ A zenekar alapvetően nem azt közvetítette, hogy ők a szocializmus rendszerének ellenségei, hanem azokra a hibákra hívták fel a figyelmet, amiket a hétköznapijaikban tapasztaltak és problémaként éltek meg. A punk zenekarokkal szemben, az egyik

leggyakrabban felmerülő kritika az volt, hogy a dalszövegekben megjelenő, a szocializmus rendszerének működésére vonatkozó bírálatok után nem kínálnak fel olyan alternatív megoldásokat, melyekkel szerintük orvosolni lehetne a szocializmus problémáit. A politikai

hatalom nézőpontjából egyszerűbb és hatékonyabb megoldás volt, hogy szocializmusellenesnek titulálták a punk zenekarokat, mint az, hogy beismerték volna a szocialista rendszer működési hiányosságait és hibáit.

¹ CPG: Disznó dal
(https://m.zeneszoveg.hu/m_dalszoveg/6256/cpg-come-on-punk-group/disznó-dal-zeneszoveg.html) (utolsó megtekintés: 2022.03.03.)

² a magyar szocializmus alatt, a centralizált szovjet vezetésű politikai-ideológiai „létező szocializmust” értem

³ 1979-ben alakult szegedi punkzenekar. Anarchista, rendszerellenes szövegeik miatt, illetve az 1893-as per után váltak „legendássá” a magyarországi punk szféra körében.

⁴ CPG: Erdős Péter
(https://m.zeneszoveg.hu/m_dalszoveg/36900/cpg-come-on-punk-group/erdos-peter-zeneszoveg.html) (utolsó megtekintés: 2022.03.03.)

⁵ GOSZTONYI Gergely: *Alternatív (?) média*. Budapest, 2014. ELTE Eötvös Kiadó, 75. p.

⁶ CPG: Erdős Péter

⁷ SÜKÖSD Miklós: A szamizdat, mint tiposzféra. *Médiakutató*, 2013. 16. évf., 2. sz., 7–26. p.

⁸ Általában független és amatőr, valamilyen konkrét témára szakosodott szórakoztató magazin.

⁹ ERDŐS Péter: Felszólalás a szennyhullám ügyében. *Kritika*, 1983. 12. évf., 7. sz., 16. p.

¹⁰ CPG: Erdős Péter

Úgy szeretném Úgy akarom Úgy szeretném Úgy akarom
Úgy szeretném a szemedet kinyomni
Úgy szeretném a füledet letépni
Úgy szeretném a tőködet levágni
Úgy szeretném a beledet kitépni
Erdős Péter kurva anyád!

¹¹ ERDŐS 1983. 16. p.

¹² ERDŐS 1983. 16. p.

¹³ ERDŐS 1983. 17. p.

¹⁴ NAGY Gergely: Punkok a kommunista rendszer hálójában – A CPg-per. *30éveszabadon.hu*, 2021.03.12. (<https://www.30eveszabadon.hu/v/punkok-a-kommunista-rendszer-halojaban--a-cpg-per/>) (utolsó megtekintés: 2022.02.03.)

¹⁵ M. GY.: Haláltábor? – az régen volt. A sátánizmustól a neofasizmusig. *Dunántúli Napló*, 1987. október 44. évf. 270–300. sz., 236. p.

(https://library.hungaricana.hu/hu/view/DunantuliNaplo_1987_10/?pg=235&layout=s) (utolsó megtekintés: 2022.10.25.)

¹⁶ CPg-per ítélete.

¹⁷ TAKÁCS Tibor: Punk's Not Dead – But the Chicken Is – egy 1983-as budapesti punkkoncert olvasatai. *Betekintő* 15. évf. 3. sz. 65–93. p. (https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2021_03_takacs.pdf)

¹⁸ Mindennek okán nem teszek kísérletet a fogalom definíciójának megfogalmazására, és nem hivatkozom olyan szerzőkre sem, akik (valamely) kritériumokat kiemelve leírták a punk fogalom tartalmát.

¹⁹ FARKAS Ágnes: Személyes interjú a CPg zenekarból Nagy Zoltánnal. 2020.)

²⁰ CPg-per ítélete. Pesti Központi Kerületi Bíróság, 1.B.21.156/1893/13.

(https://comeonpunkgroup.blog.hu/2011/06/29/a_cpg_per_itelete) (utolsó megtekintés: 2022.05.10.)

²¹ FARKAS Ágnes: Személyes interjú a CPg zenekarból Benkő Zoltánnal. 2020.

²² RIDEG-NÉMETH Balázs: Punk perek a '80-as években. *Jogi Fórum*, 2016.08.14.

(<https://www.jogiforum.hu/cikk/2016/08/14/punk-perek-a-80-as-evekben/>) (utolsó megtekintés: 2022.03.03.)

²³ RIDEG-NÉMETH 2016.

²⁴ RIDEG-NÉMETH 2016.

Az 1956-os forradalom megtorlása

Írta: Nagy Krisztina Réka

„Egy nép kiáltott. Aztán csend lett.”¹ Az 1956 október 23-án kirobbanó forradalom és szabadságharc során a Rákosi-rendszer elnyomása ellen a magyar nemzet egy emberként lázadt fel, s – ha ténylegesen csak néhány napra is – felsejlett a viszonyok demokratizálásának lehetősége. A szovjet vezetés azonban nem eresztette hazánkat a közép- és kelet-európai országok „békétáborából”: november 4-én a szovjet csapatok 16 hadosztállyal és ennek megfelelően hozzávetőlegesen annyi szovjet katonával, amennyi kicsit több mint egy évtizeddel ezelőtt Berlin ostrománál is harcolt – indítottak támadást, amely hamarosan maga alá gyűrte a kimerült magyar ellenállást.² A fegyveres harcok bevégeztével azonban az események nem rekedtek meg: a már pár nappal korábban a párt élére került Kádár János vezetésével megkezdődött a „rend helyreállítása”, s az embertelen eszközöket alkalmazó, könyörtelen megtorlás.³

1956-os forradalom
Fortepan/ Horváth József

A megtorlás kibontakozása

„Az intervenció utáni első hónapban Kádár próbált kesztyűs kézzel bánni a magyar lakossággal, és sürgette a szovjet hadsereget és az Állambiztonsági Tanácsot

(KGB), hogy legyenek elnézőbbek a lázadókkal.”⁴ Ezt alapvetően azt indokolta, hogy pártvezér felismerte az erőszakos szovjet fellépés destruktív hatásait: a tömeges letartóztatások és deportálások a lakosságot csak még ellenállóbbá tették, „maka-csul” ragaszkodva ahhoz éltették a forradalom eszményét, nehezítve ezzel a szovjet vezetés és a szovjetbarát kormány próbálkozásait annak elfojtására.

A fordulópontra Nagy Imre és társainak a jugoszláv követségről való november 22-i „kicsalása” és romániai internálása hozta el Kádár politikájában. A pártvezér ezután megfelelően szilárdnak és megdönthetetlennek érezte hatalmát, mind a szovjet, mind a hazai környezet tekintetében, s – nem rettenve vissza sem a széleskörű katonai, sem a szolgálatába állított ideológiai vagy jogi eszközök alkalmazásától – hozzákezdett az 1956-os forradalom könyörtelen megtorlásához.⁵

A fegyveres erőszakszervek restaurálása

Habár a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány már november 3-án Szolnokon megalakult, erősen megkérdőjelezhető legitimitása mellett, névlegességét erősítette, hogy gyakorlatilag nem rendelkezett az akaratát végrehajtandó fegyveres szervekkel. „A rendőrség alkalmatlanná vált az állam végrehajtó hatalmának képviselőjére, míg az érvényben tartott, sőt megerősített felosztási rendelet ellenére önmagát szovjet támogatással reaktiváló ÁVH inkább veszélyes, mint hasznos volt a kormányzat számára.”⁶

Kádár helyesen ismerte fel, hogy a lakosság által a végletekig gyűlölt és a Rákosi-rendszerrel és annak borzalmaival azonosított Államvédelmi Hatóság (ÁVH) mindennemű átszervezés nélküli újraélesz-

tése végzetes lépés lenne az új vezetés részéről. Emellett kiemelendő, hogy a szervezet vezetőinek újbóli „tűzközelbe engedése” szükségszerűen magával hozta volna a régi rezsim legalább részleges személyi restaurációját, amit az új pártvezér szorult helyzetében szintén nem engedhetett meg magának.

A nép akaratának kielégítését színlelve 1956. november 27-én lépett hatályba Münnich Ferenc Szénási Géza legfőbb ügyésszel közösen kiadott 5004/1956. számú rendelete, mely azzal együtt, hogy „a megszüntetett államvédelmi szervek beosztottait” a BM állományából december 1-ig eltávolítani rendelte, azok tevékenységének felülvizsgálatát írta elő. A rendkívül szűk határidők, s az állam passzivitása azonban egyértelműen mutatja a rendelet „kirakat jellegét”. Összesen 31 bejelentés érkezett a felülvizsgált 4986 fő, és a felülvizsgálaton meg sem jelent 1519 fő ellen, Garamvölgyi Vilmos (az Országos Rendőrfőkapitányság akkori vezetőjének) jelentése szerint pedig csupán a felülvizsgálat alá vontak mindössze 0,3%-át találták nem igazolhatónak a bizottságok, az ún. igazolási eljárásokon alkalmasnak talált munkatársak pedig a későbbiekben a Kádár-rendszer által felállított karhatalmi szervezetekben folytatták tevékenységüket.⁷

A forradalom bukását követő időszakban viszonylagosan sokáig nem született egyértelmű döntés a felállítandó fegyveres erő szervezetét és alárendeltségét illetően sem.

Az ÁVH lényegében a BM II. (Politikai Nyomozó) Főosztály néven reinkarnálódott, amely több osztályának munkájával – az 1956. decemberi párthatározat iránymutatását figyelembe véve – az ellenforradalom szervezésében és véghezvitelében érintettek leleplezésére törekedett.⁸ Karhatalmi részlegeként a szintén ezidőben – leginkább az ún. Forradalmi Karhatalmi Ezredek, a volt BM-tisztekből és más

félreguláris alakulatokból – megszerveződtek az orosz mintára gyártott vattakabátjukról elnevezett pufajkások vagy Kádár-huszárok. Az ekkor mintegy 10 000 főt számláló „saját erő” december elejére kezdhetett hozzá – a megszálló szovjet katonaság mellett – a társadalmi ellenállás fegyveres megtöréséhez.⁹

A megtorlás első szakasza

A megtorlás első szakasza, gyakorlatilag az 1956-os év végét foglalja magába. Novembertől decemberig gyakoriak voltak a minden legitim indokot mellőző bántalmazások, kínzások és kivégzések, amelyeket a bosszúra vágyó, a kormány parancsait minden további nélkül teljesítő pufajkások, karhatalmi ezredek és az Uszta Gyula vezette katonai tanács emberei követték el.¹⁰

Kádár János

Fortepan / Fortepan/Album059

Erre az időre tehetőek az ellenállás megtörését és a minél erőteljesebb megfélemlítést szolgáló sortűzek, melyek mögött a meghúzódó politikai akaratot Marosán György államminiszter kijelentése szemlélteti: „Mától kezdve nem tárgyalunk, mától kezdve lövünk”.¹¹ Ezután Budapesten és több vidéki nagyvárosban, köztük Salgótarjánban, Miskolcon, Egerben, Pécsen, Hódmezővásárhelyen, Keszthelyen és Zalaegerszeg zúdult sortűz a békés tüntetőkre; egyenlőtlen harc kezdődött: a hatalom felfegyverzett erői állnak szembe a fegyvertelen tömeggel. Az embertelen sortűzekben

elesettek legnagyobb tragédiája, hogy legtöbbjük halálát semmiféle dokumentáció nem követte, így személyük azonosítása rendkívül nehéz, számuk máig sem tisztázott. A legtöbb áldozatot követelt salgótarjáni sortűzről Gosztonyi Péter A magyar golgota c. művében így számol be: „1956. december 8-án a pufajkás karhatalom – szavahihető személyek későbbi állítása szerint Marosán György államminiszter biztatására – sortűzet nyitott a kormányzat elleni tüntetésre felvonuló salgótarjáni acélgyári munkásokra. 132 halott maradt a kövezeten”.¹² Másnap a vezetés – a sortűz felelőségét áthárítva – törvényen kívül helyezte a munkástanácsokat, s ezzel párhuzamosan azonnal megkezdődött a munkásvezetők tömeges letartóztatása.

Szintén erre az időszakra volt jellemző az úgynevezett *halálbrigádok* aktív működése, melynek tagjai – a párt megbízható embereiként – civil ruhában keresték fel a „likvidálni” kívánt személyeket, akikkel, a „párt nevében”, rögtön a helyszínen végeztek, halálukat pedig – a hatóságok teljes érdektelensége miatt – minden további nélkül eltusolták. A „halálbrigádok” áldozatául esett sokak mellett a salgótarjáni sortűzet követő napokban a helyi acélgyár nemzetőrségének két vezetője, Hargitay Lajos és Hadady Rudolf, akiket a személyüket fel nem fedett, állig felfegyverkezett férfiak éjjel hurcoltak el családjuk köréből, harmadnapra pedig már holtan fogtak ki az Ipolyból.¹³

Az 1956-os év eseményei közé tartozott a szovjet biztonsági szervek – később a magyar erőszakszervek segítségével véghezvitt – tömeges letartóztatásai és deportálásai. A letartóztatottakat a mai Ukrajna területén található börtönökbe szállították (Ungvár, Struj, Dragobics, Csernovci, Sztaniszláv).¹⁴ Később – tekintettel fontos külpolitikai kapcsolataira – Hruscsov elbocsájtotta az addig ukrán koncentrációs tábo-

rokban sínylődő deportáltakat, akiket hazahozták után – elhallgattatásuk végett – rögtön börtönbe zártak.¹⁵

A megtorlások egyik legfőbb eszközeként szolgáltak a – bár korábban már Nagy Imre által betiltott, de a 1956. évi 31. törvényerejű rendeletben visszahozott – internálótáborok, amelyek az osztályidegen, tehát „népellenségnek” titulált emberek számára létesített „átnevelőtáborokként” funkcionáltak. A párt számára veszélyes személyeket – mintegy 16-18 ezer főt – mindenemű bírósági intézkedés vagy határozat nélkül minimum hat hónapra a táborba szállították, s ott embertelen körülmények között dolgoztatták és „nevelték” őket.¹⁶ Az elhurcoltakat és családjukat szigorú korlátok közé szorították, a legkisebb tényezőig mindent szabályoztak, így a csomagok súlyát, levelek tartalmát és a látogatások kiemelését is.¹⁷

A törvényhozás és az igazságszolgáltatás mint a megtorlás eszközei

A kommunista államhatalom a törvényhozást és a bíraskodást teljesen a párt érdekeinek alávetve, ezt a két hatalmi ágat használta fel a megtorlás – többé-kevésbé – legális keretek közé szorításához. A bíraskodás esetében 1956. december 11-étől – bár kisebb-nagyobb megszakításokkal, de – az (ekkor már legfelsőbb bírói tisztséget élvező) dr. Feri Sándor nevéhez köthető 1956. évi 28. törvényerejű rendelet értelmében statárium, tehát rögtönbíráskodás lépett életbe, amelynek értelmében a vádlottat minden további nélkül 48 órán belül katonai bíróság elé kellett állítani, s bűnösségének megállapítása estén, mindennemű jogorvoslat nélkül 2 órán belül a biztos halál várt rá. Az így elképesztő sebességgel száguldó „halálgépezet” kicsit kevesebb, mint egy éves működése alatt is – az 1957. évi 62. törvény szüntette meg – 70 személy életét követelte, az eljáró hadbírák pedig emellett

megközelítőleg 372 személyt 10–15 év, míg 50 személyt 5–10 év börtönnel sújtottak.¹⁸

A leszámolás gyorsítását – még ilyen megdöbbentő eredmények mellett is – követelő államhatalom elérte a gyorsított eljárás bevezetését, melyet a dr. Domokos József, Münnich Ferenc, Marosán György és Nezvál Ferenc által előkészített 1957. évi 4. törvény léptetett életbe. A jogszabály lényegében a hadbíróságok feltételrendszerét átelve a polgári bíróság joggyakorlatába, eltörölte a súlyosbítási tilalmat és lehetővé tette, hogy az ügyész vádirat benyújtása nélkül bíróság elé állítsa a vádlottat, ha tetten érték vagy a bizonyítékok nyomban a bíróság rendelkezésére álltak, teljesen kiürítve ezzel a magyar igazságszolgáltatásban már eddig is csak papíron létező jogbiztonság fogalmát.¹⁹

A jogi eszközökkel legitimált megtorlás az 1957. évi 34. törvényerejű rendelet megszületésével szélesedett teljesen ki, mely létrehozta a bármilyen ügyben eljárási és felülvizsgálati jogosultsággal rendelkező Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsát, mely a már említett súlyosbítási tilalom áthágása mellett, az elkövetés idején 16. életévét betöltött személyek esetében is alkalmazhatta a halálbüntetés szankcióját. Ennek a fórumnak a felállítása tehát szinte korlátlan hatalommal ruházta fel a közvetlenül a párt érdekeinek megfelelő döntéseket hozó ún. „vérbírákat”, akik fentről kapva utasításait az 1956-os forradalom megtorlásának kulcsszereplőivé váltak. Ilyen hírhedt „igazságszolgáltatók” közé tartozik a kegyetlenségéről hírhedt dr. Domokos József, a (később tárgyalandó) Nagy Imre-perben eljáró dr. Vida Ferenc, a legtöbb halálos ítéletet (67) kiszabott dr. Borbély János, a cinizmus nagymesterének tartott dr. Tutsek Gusztáv vagy a *stílusosan* segédmunkásból bíróná vált dr. Vágó Tibor.²⁰ Elvakultságukat Domokos megnyilatkozása szemlélteti tökéletesen: „Bírótársaimat arra kértem, hogy mutassanak nagyobb határozottságot

az ellenforradalom megsemmisítésére, nagyobb eltökéltséget a népi demokráciánk megvédése érdekében...”²¹

Az ítélkezés a törvényes keretek megteremtése ellenére a lehető legtávolabb állt a tisztességes eljárásnak, az ártatlanság vélelmének, s a bírói függetlenség követelményének érvényre juttatásától. (Utóbbinak teljes hiányát szemlélteti a már említett Borbély okfejtése, miszerint „az igazi bírói függetlenség egyet jelent azzal, hogy a bírák semmilyen körülmények között sem befolyásolhatók a munkásosztály érdekei ellen, és mindig a proletárhatalmat szolgálják”).²² A forradalom állítólagos vádlottjainak tárgyalásain a KGB végig jelen volt, s mintegy „felügyeletet biztosítva” befolyásolta az ítéletek végkimenetelét, az ülnökök szerepét gyakran olyan özvegyek töltötték be, akik férjét a forradalom hevében meglincselték vagy lelőtték.²³ A vádlottak legtöbb esetben nem is tudták, hogy az adott ügyben ellenük milyen vád terheli őket, s csupán közvetlenül a tárgyalást megelőzően konzultálhattak, egy meghatározott (természetesen ezáltal a párt szolgálatában álló) védővel, aki így aligha láthatta el szakszerűen védelmüket. Szintén fukarul bántak a bíróságok az enyhítő körülmények alkalmazásával, ezt pedig az adott cselekmény nagy társadalomra veszélyességével indokolták, illetve sok esetben valószerűtlen, bizonyító erővel koránt sem rendelkező tényekre alapították döntéseiket.²⁴

Habár az ítéletek meghozatalának egyik fő szempontja volt a rendszer által osztályidegennek minősített társadalmi réteg minél sikeresebb kiiktatása, a párt szolgálatába állított igazságszolgáltatás e téren kudarcot vallott: „nyomozati szervek hálóján nem egykori tőkések és arisztokraták, nem a várt irányítók akadtak fönn, hanem jórészt kisemberek: munkások, diákok, »megbolondult bányászok»”.²⁵ Az elítéltek közül csupán 6,6% tartozott valamely oszt-

tályidegennek minősített társadalmi csoporthoz, a kivégzetteknek és bebörtönzötteknek azonban közel 26,5%-a – a rendszer állítólagos kegyeltjének tekintendő – munkás, 31%-a pedig paraszt volt.²⁶

Az 1957-től egészen 1961-ig aktívan működő kádárista „igazságszolgáltatás” azt az alapvető üzenetet közvetítette a napnál is világosabban mindenkinek, hogy mindenki, aki a forradalommal s annak résztvevőivel bármilyen szempontból szimpatizál, illetve a rendszert bármilyen irányból kritizálni meri, az a nép ellensége, s véres kézzel büntetetik meg. *„A kegyetlen bosszúval azt akarták elérni, hogy mindenki számára nyilvánvalóvá váljon, ezután semmilyen politikai ellenállást nem tűrnek.”*²⁷

Számadatok

Annak ellenére, hogy az 1956-os forradalom áldozatainak számáról a történetírás a mai napig nem rendelkezik konkrét adatokkal – gyökerezzen ez a közvetlenül forradalmat követő pusztító mézszárlások illegitim voltában, vagy a későbbi Kádár-rezsim tudatos elhallgató politikájában – *„amíg a pontos számvetés elkészítésére mód nyílik, addig sem hiábavaló emlékeztetni azokra, akiket a megtorlás sújtott”*.²⁸ A megtorlás embertelen méreteket öltött: *„több embert ítéltek el 1956 13 napjáért, mint az 1848-49-es forradalom, az 1919-es Tanácsköztársaság és a II. világháború után együttesen”*.²⁹

Habár még az 1960-as évek elejéről is ismeretes olyan eljárás, amely az 1956-os forradalomhoz köthető, munkámban az 1956-59-es időszakra szorítkozom, amennyiben ezen években indult be, s érte el csúcspontját a párt könyörtelen megtorló gépezete.

Kiemelendők az említett időszakban – ’56-os részvételükért – a polgári perek „áldozatainak” száma, akiket – büntető törvénykönyv nem lévén – *A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása* c. gyűjteményben Népköztársaság elleni bűntettek (államrend elleni szervezkedés, mozgalom kezdeményezése, vezetése, az abban való részvétel, annak támogatása, erről való feljelentési kötelezettség elmulasztása, izgatás, fegyverrel, lőszerral, robbanóanyaggal való visszaélés, azok engedély nélküli tartása, tiltott határátlépés, háborús és népellenes bűntett, hazaárulás, hűtlenség, tsz elleni izgatás, stb.) vádjával állítottak bíróság elé és ítéltek el. Számuk a Budapesti Statisztikai Évkönyv adataiból kiinduló számítások alapján több, mint 18 000 főre tehető. Habár a korábban említett katonai bíróságok által elítéltek számának meghatározása – az eljárás jellegéből és körülményeiből adódóan – még nehezebb feladat, számításaink szerint számuk körülbelül 3400 főre tehető.³⁰

Fontos kiegészítés, hogy az előbbi adatok nem tartalmazzák a „papíron” közbüntényért, de valóban szintén a forradalomban betöltött szerepükért elítélt személyek számát, amely szintén nagyon magas. Az utóbbi „módszer” talán egyik legismertebb áldozata Tóth Ilona hatodéves szigorló medika, kinek tragikumáról Jobbágyi Gábor így vélekedik: *„Tóth Ilona nem ölt embert, ártatlanul ítélték halálra...Az igazi célpont nem is Tóth Ilona volt, hanem a Péterfy Sándor utcai kórházban a forradalom leverése után is ellenálló értelmiségi csoport. A perrel a forradalom utáni ellenállást, a hősokeket akarták lejáratni.”*³¹

¹ Márai Sándor: Mennyből az angyal (részlet)

² Gosztorny Péter: A magyar Golgota. Budapest, 1993, Százszorszép Kiadó és Nyomda Kft. 64-66. o.

³ Kásler Miklós (szerk.): Nemzeti nagyvizit 4. kötet. Budapest, 2016, Kairosz Kiadó. 374. o.

⁴ Granville Johanna: Megtorlás Budapesten. Szovjet invázió és normalizáció, 1956–1957. In: Történelmi Szemle, 1997/2 205. o.

⁵ Gosztorny Péter: A magyar Golgota. Budapest, 1993, Százszorszép Kiadó és Nyomda Kft. 72. o.

⁶ Szakolczai Attila: A fegyveres erőszakszervek restaurálása 1956-1957 fordulóján. Országos Széchényi Könyvtár, 1956-os Intézet És Oral History Archívum, http://www.rev.hu/ords/f?p=600:2:::P2_PAGE_URI:kia dvanyok/forradalom/szakolczay

⁷ Szakolczai Attila: A fegyveres erőszakszervek restaurálása 1956-1957 fordulóján. Országos Széchényi Könyvtár, 1956-os Intézet És Oral History Archívum, http://www.rev.hu/ords/f?p=600:2:::P2_PAGE_URI:kia dvanyok/forradalom/szakolczay

⁸ Gosztanyi, 1993, i. m. 74. o.

⁹ Gosztanyi, 1993, i. m. 66-67. o.

¹⁰ Kásler Miklós (szerk.): Nemzeti nagyvizit 5. kötet. Budapest, 2016, Kairosz Kiadó. 8-9. o.

¹¹ Marosán György kijelentése 1956. december 8-i rádióbeszédében

¹² Gosztanyi, 1993, i. m. 68. o.

¹³ Gosztanyi, 1993, i. m. 68. o.

¹⁴ Granville Johanna: Megtorlás Budapesten. Szovjet invázió és normalizáció, 1956–1957. In: Történelmi Szemle, 1997/2 207 o.

¹⁵ Vekerdi József: Az 1956-os szovjet deportálások. In: Menyhárt Ágnes, Szeibert Mónika (szerk.): Egmont-nyitány. Emlékek és tények a forradalomról. Budapest, 2006, Kairosz Kiadó 436. o.

¹⁶ Horváth, Attila: Az 1956-os forradalom és szabadságharcot követő megtorlás egyik sajátos szempontjáról. In: Balla, Judit; Koltay, András; Borbély, Zoltán (szerk.) "A Köztársaság nevében" : Pálkás György emlékkönyv Budapest, 2007, Rejtjel Kiadó. 99. o.

¹⁷ Kárpáti Árpádné emlékei In: Menyhárt Ágnes, Szeibert Mónika (szerk.): Egmont-nyitány. Emlékek és tények a forradalomról. Budapest, 2006, Kairosz Kiadó 396-399. o.

¹⁸ Rainer M. János: Adatok az 1956-os forradalmat követő megtorláshoz. In: Beszélő 1987/20.

¹⁹ Kahler Frigyes: Vértörök, Rubicon online; <https://rubicon.hu/cikkek/vertorok>

²⁰ Kahler Frigyes: Vértörök, Rubicon online; <https://rubicon.hu/cikkek/vertorok>

²¹ Domokos József megnyitja az Országos bírói értekezletet; 1957. március 28.

²² Kahler Frigyes: Joghalál Magyarországon 1945-1989. Budapest, 1993, Zrínyi Kiadó 24. o.

²³ Gosztanyi, 1993, i. m. 87. o.

²⁴ Szakolczai Attila: Az 56-os politikai perek. In: Rubicon 1995/6.

²⁵ Szakolczai Attila: Az 56-os politikai perek. In: Rubicon 1995/6.

²⁶ Kiss Réka: Az 56-os megtorlás, Rubicon online; <https://rubicon.hu/cikkek/az-56-os-megtorlas>

²⁷ Horváth, Attila: Az 1956-os forradalom és szabadságharcot követő megtorlás egyik sajátos szempontjáról. In: Balla, Judit; Koltay, András; Borbély, Zoltán (szerk.) "A Köztársaság nevében" : Pálkás György emlékkönyv Budapest, 2007, Rejtjel Kiadó. 99. o.

²⁸ Rainer M. János: Adatok az 1956-os forradalmat követő megtorláshoz. In: Beszélő 1987/20.

²⁹ Horváth, Attila: Az 1956-os forradalom és szabadságharcot követő megtorlás egyik sajátos szempontjáról. In: Balla, Judit; Koltay, András; Borbély, Zoltán (szerk.) "A Köztársaság nevében" : Pálkás György emlékkönyv Budapest, 2007, Rejtjel Kiadó. 100. o.

³⁰ Rainer M. János: Adatok az 1956-os forradalmat követő megtorláshoz. In: Beszélő 1987/20.

<http://beszelo.c3.hu/cikkek/adatok-az-1956-os-forradalmat-koveto-megtorlashoz>

³¹ Jobbágyi Gábor írása Stefka István: Ötvenhat 50 éve – Mivé lett 1956?. Budapest, 2006, Kairosz Kiadó. 271. o.

Folyóiratunkba továbbra is szeretettel várjuk minden publikálni vágyó hallgató a Jogtörténeti Szemle szerinti hivatkozási rendszernek megfelelő, tudományos igényű munkáját,
legyen annak témája akár a magyar,
akár az egyetemes állam- és jogtörténet.
Elérhetőségünk: **joghistoria@gmail.com**

**MINDEN KEDVES ÉRDEKELŐDŐ FORDULJON HOZZÁNK
BIZALOMMAL!**

ELÉRHETŐSÉG:

Ha a féléves programunkkal vagy a TDK-val kapcsolatban bármilyen kérdés felmerül, elérhetőek vagyunk a

elte.majt.tdk@gmail.com e-mail címen

MÁJT TDK Facebook oldalán

Amennyiben a Joghistóriával kapcsolatban merül fel bármilyen kérdés, ezek megválaszolására alkalmas a

Joghistoria Facebook oldala,

illetve a publikációkat az alábbi e-mail címen tudjuk fogadni:

joghistoria@gmail.com

A képen Prof. Dr. Mezey Barna Tanszékvezető Úr és a MÁJT Tanszék demonstrátorai láthatók. A képen balról jobbra: Varga Kíra, Karsai Dóra, Hégen-Szénás Henrietta, Nagy Krisztina, Wisznovszky Tamás, Csanádi Ferenc, Vincze Zsombor.

TÁMOGATÓINK

Magyar Ügyvédi Kamara

NAGY & TRÓCSÁNYI

Kovács Ügyvédi Iroda

ELTE | ÁJK
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

A folyóirat az alábbi oldalakon digitálisan színes változatban online is elérhető:

facebook.hu/joghistoria

majt.hu

issuu.com/joghistoria

eltereader.hu